rilsa

Starší Romové v České republice

2026

Starší Romové v České republice

Miroslava Rákoczyová

Praha, RILSA
2026

Tento výsledek byl finančně podpořen z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na léta 2023–2027 a je součástí výzkumného úkolu „Datová podpora tvorby a monitoringu seniorské politiky zejména s ohledem na dynamické společenské změny a energokrizi“ (IP70716) řešeného Výzkumným institutem práce a sociálních věcí, v. v. i., v letech 2023–2027

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence. (http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0)

Vydal Výzkumný institut práce a sociálních věcí, v. v. i.
Jeruzalémská 1283/9, Praha 1, 110 00
Vyšlo v roce 2026, 1. vydání, počet stran 61
Tisk: RILSA

https://www.rilsa.cz

Abstrakt

Studie je věnována Romům ve věku 50 let a více, tedy skupině, která je považována za zvláště zranitelnou, ale jejíž situace dosud nebyla v České republice systematicky popsána. Na základě sekundární analýzy kvantitativních dat ze dvou dotazníkových šetření romské populace, které proběhly v letech 2002 a 2023/24, popisuje vysokou míru znevýhodnění starších Romů v různých klíčových oblastech života (zdraví, bydlení, ohrožení chudobou, přístup ke zdravotní péči ad.) a zachycuje vztahovou a subjektivní dimenzi sociálního vyloučení. Pozornost věnuje také sociálně vyloučeným lokalitám, které v datech identifikuje na základě charakteristik oblasti, v níž respondenti žijí (ubytovny, místa s koncentrovanou romskou populací, lokality oddělené fyzickou bariérou). Studie prekarizaci starších Romů spojuje s působením strukturálních faktorů, které ovlivňovaly jejich životy od raného dětství, a připomíná přitom sociální a historický kontext jejich životních drah, jenž zahrnoval mj. zkušenost se segregací ve vzdělávání a hlubokou společenskou a hospodářskou transformaci po roce 1989. Studie přináší doporučení pro formulaci politik a zdůrazňuje, že je vhodné i starším Romům a jejich specifickým potřebám věnovat pozornost.

Klíčová slova: Romové, stárnutí, prekarita, sociální vyloučení

Abstract

The study is dedicated to Roma aged 50 and over, i.e. to a group that is considered particularly vulnerable, but whose situation has not yet been systematically described in the Czech Republic. Based on a secondary analysis of quantitative data from two surveys of the Roma population conducted in 2002 and 2023/24, it shows the high degree of disadvantage of older Roma in various key areas of life (health, housing, risk of poverty, access to health care, etc.) and captures the relational and subjective dimension of their social exclusion. It also pays attention to socially excluded localities, which the study identifies as hostels, neighbourhoods with a concentrated Roma population and localities separated by a physical barrier. The study relates the precarity of older Roma to the structural factors that have influenced their lives since early childhood, while recalling the social and historical context of their life paths, which included, among others, the experience of segregation in education and deep social and economic transformation after 1989. The study presents recommendations for policy formulation and emphasizes a need to pay attention to older Roma and their specific needs.

Keywords: Roma, ageing, precarity, social exclusion

Obsah

Úvod 6
1. Teoretická východiska: Prekarita ve vyšším věku a kumulativní nerovnost 9
2. Starší Romové a dobové zvraty formující jejich životní dráhy 12
3. Metodologie 17
4. Starší Romové – charakteristika 19
4.1 Základní sociodemografické charakteristiky 19
4.2 Vzdělání 20
4.3 Postavení na trhu práce 21
4.4 Romství a jeho vnímání 23
5. Bydlení 25
5.1 Formy bydlení 25
5.2 Kvalita bydlení 27
5.3 Lokality ohrožené sociálním vyloučením 29
6. Chudoba a materiální deprivace 32
6.1 Příjmy a chudoba 32
6.2 Dluhy a problémy se splátkami 34
6.3 Vybavenost domácnosti a materiální deprivace 36
7. Zdraví a zdravotní péče 41
7.1 Zdraví 41
7.2 Zdravotní péče 45
8. Vnímání vlastní pozice ve společnosti 48
8.1 Diskriminace 48
8.2 Pocit vyloučení ze společnosti 50
8.3 Důvěra a participace 51
Závěr 54
Literatura 56

Úvod

Stárnutí populace – fenomén, který je v současnosti v popředí pozornosti politiků, tvůrců politik, výzkumníků, médií i široké veřejnosti. Postupně je jejich zájem směřován nejen k otázkám spojeným s financováním důchodového systému, ale také do dalších oblastí, jako je zdraví, dostupnost a kvalita péče o seniory či kvalita života ve vyšším věku. V českém prostředí je však dosud spíše opomíjena skutečnost, že stárnoucí populace je v mnoha ohledech značně heterogenní – a to i z hlediska etnicity. V kategorii seniorů lze do budoucna očekávat vyšší podíl osob s menšinovou etnickou či národnostní příslušností, a to zejména v návaznosti na usazování přistěhovalců v České republice. Zvyšovat se bude také podíl romských seniorů, u kterých dle dostupných odhadů postupně roste střední délka života při narození a zmenšuje se jejich (výrazné) zaostávání v délce života za obecnou populací. Předkládaný text reaguje na mezeru v poznání životních podmínek starších Romů a zaměřuje se na využití dostupných dat ke kvantitativnímu popisu jejich socioekonomické situace. Ukazuje, že prekarita zažívaná Romy v průběhu dětství a středním věku se promítá do jejich životní situace ve vyšším věku (zvláště výrazně pak v oblasti zdraví), a připomíná v této souvislosti společenský a institucionální kontext. K popisu jsou využita data získaná v rámci dvou nedávných dotazníkových šetření romské populace (v letech 2022 a 2023/24) v rámci projektu *Vytvoření systému sběru kvantitativních dat pro vyhodnocování situace Romů v české společnosti*, jenž byl podpořen v rámci programu Fondů EHP a Norska 2014–2021.

V textu používáme označení „starší Romové“ pro osoby, které byly pro výše uvedená dotazníková šetření identifikovány jako osoby s romskou příslušností (především na základě sebe-identifikace, v malé části případů dle znalosti romštiny vlastní nebo některého z rodičů) a jimž bylo v době dotazování alespoň 50 let; „mladšími Romy“ pak myslíme skupinu komplementární (16-49 let). Pro zjednodušení a plynulost výkladu pod pojem „Romové“ zahrnujeme ženy-Romky i muže-Romy, případně osoby identifikující se jako nebinární, a nerozlišujeme ani mezi různými subetniky, resp. skupinami. V několika případech srovnáváme data za romskou populaci s dostupnými daty za obecnou populaci ČR, tj. za celkovou populaci ČR. Ta zahrnuje nejen většinovou společnost, ale také etnické a jiné menšinové skupiny včetně romské populace.

Romové představují populaci, která čelí mnohonásobnému znevýhodnění a výrazným nerovnostem v řadě klíčových oblastí života, což potvrzují výběrová šetření opakovaně prováděná Agenturou pro základní práva Evropské unie (dále jen FRA) a také nedávná výběrová šetření Výzkumného institutu práce a sociálních věcí (RILSA 2022, 2024). Data potvrzují, že život Romů je ve vyšší míře, než jak je tomu v obecné populaci, provázen chudobou, sociálním vyloučením, materiální a bytovou deprivací, problémy v oblasti zdraví a zdravotní péče, přístupu na trh práce i ke vzdělání. Současná situace souvisí s historicky nerovným postavením Romů v evropských zemích a přetrvávajícími negativními postoji většinové populace, které se projevují v diskriminaci na základě příslušnosti k romskému etniku (tzv. anticikanismus). Ačkoliv lze hovořit o znevýhodnění a diskriminaci ve vztahu k romské menšině jako celku, nejedná se v tomto ohledu o homogenní skupinu. Proto také začíná být věnována bližší pozornost některým podskupinám, které jsou obzvláště

zranitelné z důvodu rizika souběhu znevýhodnění (např. romské ženy) anebo jsou považovány za významné z hlediska nastavení integračních politik (děti a mládež). Postupně dochází také k identifikací dalších skupin, které jsou vystaveny riziku vícenásobné diskriminace a znevýhodnění, jako jsou Romové s menšinovou sexuální orientací či genderovou identitou (LGBTQ+), kteří čelí předsudkům nejen ze strany majority, ale kvůli sociálně-kulturním tabu také v rámci romské komunity (ARA ART 2024). V některých zemích je věnována pozornost i vnitřní diferenciaci Romů na základě etnicity a v jejím rámci identifikaci zvláště znevýhodněných subetnických skupin, v ČR ovšem tento aspekt není považován za významný vzhledem k naprosté převaze Romů slovenských a maďarských, kteří přišli do ČR po druhé světové válce ze Slovenska (viz Davidová, 2009, Rákoczyová, Šimíková a Bareš 2024).

Také romské seniory, resp. Romy ve vyšším věku lze považovat za skupinu ohroženou vícenásobnou diskriminací či kumulovaným znevýhodněním, a to na základě věku a etnického původu, případně v kombinaci s dalšími faktory (např. zdravotními handicapy). Aktuální strategické dokumenty Evropské unie i česká národní *Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030* také starší Romy jako zvláště zranitelnou skupinu explicitně identifikují. Přesto existuje výrazný deficit v systematickém podchycení jejich specifické situace[1] a v adekvátním řešení jejich případné vícenásobné (intersekcionální) diskriminace a znevýhodnění; v politických opatřeních zůstávají jejich problémy a potřeby opomíjeny[2]. To platí také pro Českou republiku. Není zřejmé, jaké jsou životní podmínky a socioekonomická situace starších Romů. Nevíme, zda se jedná o „menšinu v menšině“ a dochází k jejich vícenásobné diskriminaci či hlubšímu znevýhodnění oproti mladším Romům, nebo zda naopak existují mechanismy, které případná znevýhodnění kompenzují. Například zda u nich přetrvává tradiční úcta vůči starším lidem a důraz na neformální péči o ně v rámci širšího příbuzenstva, která byla zaznamenána v ČR i v zahraničí (Jakoubek 2004, Lázničková 1999, Liegeois 2007, Lane, Spencer a McReady 2012, AGE Platform Europe 2020, Tóth a Godó 2022). Popis situace a porozumění problémům starších Romů je přitom významným předpokladem pro formulaci a cílenou implementaci adekvátních opatření.

V následujícím textu se zabýváme popisem situace starších Romů v České republice, a to prostřednictvím analýzy dostupných kvantitativních dat. Cílem je poskytnout obraz o jejich socioekonomických podmínkách, zasadit jej do širších souvislostí a nastavit tak určité východisko pro další, specificky zaměřený výzkum vedoucí k hlubšímu porozumění starším Romům v ČR a jejich potřebám. Na situaci starších Romů nahlížíme perspektivou životní dráhy a prekarity, a to zejména v pojetí uplatňovaném v současných studiích z oblasti sociální gerontologie. Poté, co v textu teoretický přístup vymezíme blíže, představíme historický a společenský kontext, v němž se odvíjely životní dráhy starších Romů, jako významný faktor jejich aktuální socioekonomické situace. V další části přiblížíme

[1] Pozornost dosud byla věnována spíše specifickým podskupinám a vybraným dílčím oblastem znevýhodnění starších Romů (např. studie o zdraví Travellerů v Irsku viz Cush et al. 2020, Carroll et al. 2023).
[2] Viz prohlášení organizací ERIO a AGE (2014).

metodologii kvantitativní analýzy a následně budeme prezentovat empirická zjištění, tedy popíšeme aktuální situaci starších Romů v ČR ve vybraných oblastech života.

1. Teoretická východiska: Prekarita ve vyšším věku a kumulativní nerovnost

Koncept prekarity bývá nejčastěji spojován s neoliberální politikou směřující k flexibilizaci trhu práce, respektive pracovní síly. Standing (2014) v této souvislosti vymezuje prekariát jako utvářející se novou třídu, jíž se nedostává pracovních jistot a jež je omezována z hlediska práv, ať už jde o práva občanská, kulturní, sociální, ekonomická, či politická. Nejedná se přitom o dlouhodobě nezaměstnané a sociálně vyloučené, ale spíše o osoby pohybující se na trhu práce v zaměstnáních, která jsou nejistá z hlediska trvání, nenabízejí výhled na kariérní postup, pocit profesní identity ani vznik nároku na sociální dávky nebo zaměstnanecké výhody. Právě nejistota v širším smyslu je základní charakteristikou prekariátu a má dle Standinga (op. cit.) závažné důsledky v oblasti psychické (strach, pocity anomie, úzkosti a odcizení) i společenské (oslabování solidarity, sounáležitosti). Prekarita se přitom týká stále větší části populace a stává se běžnou formou organizace sociálního života (Castel 2011 in Dörre 2022). To platí také pro starší pracovníky: zatímco v minulosti jim byl umožňován odchod do starobního nebo invalidního důchodu, a to za výhodných finančních podmínek, nyní je naopak stále silnější tlak na omezování jejich nároků na zabezpečení ve stáří a důraz na jejich setrvání na pracovním trhu. Starší pracovníci pak často pracují v prekérních, tedy dočasných a špatně ohodnocených zaměstnáních (Standing 2014).

Zatímco Standing reflektuje vztah mezi staršími osobami a prekariátem úzce, perspektivou jejich pozice na pracovním trhu, a to zejména v kontextu demografického stárnutí populace, novější studie, zejména pak ty z oblasti gerontologie, obohacují, zjemňují a podstatným způsobem rozšiřují pojetí prekarity ve vyšším věku. I pro tyto studie zůstává jejím hlavním atributem nejistota, nejedná se však v první řadě o nejistotu ve spojení s postavením na trhu práce – pozornost bývá věnována souvisejícím fenoménům, jako je finanční a ekonomická nejistota, nízká životní úroveň, riziko chudoby, sociální izolace, samota, zdravotní znevýhodnění a další (Grenier et al. 2020). Za nejzazší formu prekarity, za její nejhlubší, nejzranitelnější podobu, pak může být považováno sociální vyloučení (Dörre 2022). To bývá charakterizováno jako proces, v němž dochází ke kumulaci znevýhodnění a deprivací v různých oblastech života a který zahrnuje také podstatnou subjektivní složku: sociálně vyloučení zažívají pocity studu, ztráty sebeúcty a zraněné osobní důstojnosti (Pierson 2024).

Z určitého pohledu se vyšší věk obecně vyznačuje vyšším rizikem prekarity: je to období nejistoty a zranitelnosti v důsledku ubývajících kognitivních a fyzických schopností, zhoršujícího se zdravotního stavu či ztráty životního partnera (Settersten 2020). Někteří starší lidé však mají více zdrojů a příležitostí k tomu, aby se prekaritě vyhnuli, či ji alespoň do značné míry oddálili.

Na prekaritu ve vyšším věku lze nahlížet perspektivou životní dráhy, tedy jako na situaci vzniklou na základě působení řady faktorů, které postupně ovlivňovaly život jednotlivce i celých věkových kohort. Význam přitom má nejen nedávná minulost, ale také ta

vzdálenější, někdy dokonce přesahující do předchozích generací. Settersten (2020) ukazuje komplexnost působení takových faktorů: mohou se projevovat v různých oblastech života a na různých úrovních (individuální, kolektivní, ale také uvnitř jednotlivce), mohou na sebe navzájem působit a tím posilovat, či naopak redukovat riziko vzniku prekarity; to vše navíc v průběhu času a dokonce proměnlivě. Faktory, které ovlivňují situaci jednotlivce negativním způsobem v určité životní etapě, mohou v pozdějším období působit opačně (příkladem může být vyšší porodnost, která v mladším věku omezuje možnosti uplatnění žen na trhu práce a zvyšuje riziko chudoby, ve vyšším věku se ovšem pro tytéž ženy může proměnit v lepší dostupnost neformální péče, ochranu před samotou a sociální izolací). Navíc také záleží na okolnostech a individuálních charakteristikách – stejný faktor může vést jak k prohloubení nejistot a znevýhodnění, tak k jejich redukci.

S prekaritou ve vyšším věku ovšem bývá spojována postupná kumulace nevýhod. Podle teorie kumulativní (ne)výhody (cumulative dis/advantage, CDA) dochází v průběhu životního cyklu k prohlubování rozdílů mezi zvýhodněnými na straně jedné, a znevýhodněnými na straně druhé, protože výhody, například v podobě ekonomického či sociálního kapitálu, vedou v životě postupně k dalším a dalším výhodám (bohatství, úspěchu), a naopak nevýhody mají také sklon se kumulovat. Tato tendence k akumulaci je přitom systémové povahy – je výsledkem mechanismů a procesů, které jsou pevně zakotvené v každodenním sociálním životě na různých úrovních sociálního systému, a to od mikroúrovně, která zahrnuje mimo jiné procesy, jako je labelling a formování pocitu vlastní identity a místa ve společnosti, ale také mechanismy na celospolečenské úrovni (Dannefer 2020). Teorie kumulativních nerovností, která vychází z teorie CDA, sociální systémy považuje za klíčové. Nerovnost podle ní není primárně výsledkem individuálních rozhodnutí a činů, ale je strukturálně generována. Osobní životní dráhy jsou pak formovány akumulací rizik, dostupných zdrojů, subjektivním hodnocením vlastní životní trajektorie (v porovnání s významnými druhými a referenčními skupinami) a lidským jednáním (Ferraro a Shippee 2009). Podle těchto teorií tedy dochází v průběhu života k prohlubování nerovností.

Mezi společenské procesy, které výrazně ovlivňují životní dráhy a kumulaci nerovností v průběhu života, patří mimo jiné rasismus, diskriminace či nastavení sociální politiky; významný je také celkový historický, sociální a kulturní kontext (Dannefer 2020). V posledních letech se postupně předmětem zájmu stává problém genderové, rasové a také etnické dimenze nerovného stárnutí (Settersten a Angel 2012, Mutchler a Somerville 2016, Torres 2020, Novak 2018 ad.). Studie, které se zaměřují na analýzu souvislostí mezi prekaritou a stárnutím, se zpravidla zabývají situací osob, které jsou v seniorském věku, přičemž někdy rozlišují podkategorii osob tzv. „třetího věku“ (zdola ohraničeného hranicí 65 let nebo dosažením důchodového věku) a „čtvrtého věku“ (nejstarší senioři, např. nad 80 či 85 let), přičemž odlišnost spočívá především v míře zachování funkčních statusů (viz Settersten 2020). V případě Romů se však jeví hranice 65 let příliš vysoká a pozornost směřuje spíše k osobám ve věku 50 let a více (viz např. studie zaměřené na zdraví irských Travellerů, prohlášení ERIO a AGE Platform ohledně opomíjení starších Romů v integračních politikách, uváděná kvantitativní data v Eurobarometru z roku 2020 ad.). Snížení hranice je odůvodnitelné zejména kratší střední délkou života Romů ve srovnání

s obecnou populací[3], což mimo jiné znamená velmi nízký podíl osob ve vyšších věkových kategoriích (zejména nad 75 let) v romské populaci. Hranice 50 let může být relevantní také s ohledem na odlišné reprodukční chování (časnější status prarodiče) či zdravotní nerovnosti (dřívější nástup zdravotních problémů v romské populaci); na druhou stranu je při takovém širokém vymezení třeba věnovat pozornost odlišnostem mezi jednotlivými věkovými subkategoriemi: jako významný se jeví například odlišný status na trhu práce či postavení v rámci sociálního systému.

[3] Podle odhadu FRA (2021) v roce 2017 dosahovala střední délka života romských žen při narození 70,2 let a romských mužů 62,6 let; rozdíl oproti obecní populaci tak činil necelých 12 let u žen a 13 let u mužů (nutno podotknout, že na základě různých zdrojů se odhadované rozdíly hodnot značně liší směrem nahoru i dolů, znevýhodnění romské populace je však vždy jasně patrné).

2. Starší Romové a dobové zvraty formující jejich životní dráhy

Z hlediska porozumění současné situaci starších Romů v České republice je významné zasadit jejich životní dráhu do širšího společenského a historického kontextu. Romové, kterým je v současnosti více než 50 let, zažili větší či menší část svého života v socialistickém Československu: nejmladší z nich zastihla sametová revoluce na prahu dospělosti, nejstarším už v té době bylo kolem 50 let. Jedná se tedy víceméně o dvě generace, kterých se přímo dotkl paternalistický přístup a asimilační politika totalitního Československa, včetně jejich selhání a nezamýšlených důsledků, následné nelehké období společenské a hospodářské transformace po roce 1990 a proměna světa v návaznosti na rozvoj technologií a globalizace.

Součástí jejich životních drah, přinejmenším zprostředkovaně skrze generaci rodičů, byla pravděpodobně migrace[4]. Dobře popsané jsou migrační vlny ze Slovenska do České republiky, ať už spontánní (za prací, příbuznými), nebo řízené státem ve snaze zlikvidovat romské osady na východním Slovensku a rozptýlit romskou populaci v rámci tehdy ještě společné republiky tak, aby bylo dosaženo její asimilace s majoritní populací (viz např. Pavelčíková 2004, Davidová 2009). Romové, kteří přišli do ČR z prostředí slovenských romských osad, se ocitali v neznámém prostoru českých a moravských měst, mnohdy industriálních, a v odlišném sociokulturním prostředí. Státní politika před rokem 1989 se promítala do všech klíčových oblastí jejich života – bydlení, vzdělávání, zaměstnanosti, společenských i rodinných vztahů. Stát převzal odpovědnost za dostupnost bydlení pro Romy – byly jim přidělovány státní či podnikové byty, případně bylo legitimováno bydlení v bytech, jež byly dosud volné a Romové je obsadili (Klíčová 2004, Davidová 1999). Současně však zřejmě existovala část romské populace, pro kterou byly byty špatně dostupné a která se zdržovala u příbuzných, čímž přispívala k prohlubování problémů v oblasti bydlení (viz Charta 77, 1978). Tyto problémy byly spojeny s nízkým standardem bydlení – nově přišedší Romové se zčásti stěhovali již do bytů nízké kvality, zčásti sami k devastaci přidělených obydlí přispívali (Davidová 1999, Nečas 1995), což stát toleroval (Vláda 2004). Romové tedy bydleli v nájemních bytech, mnohdy přelidněných a na kvalitativně výrazně nižší úrovni než majoritní populace. Zpráva Charty 77 z konce 70. let popisuje kvalitu bydlení Romů takto*: Převážná většina romských domácností v Československu má k dispozici jedinou místnost nebo bytovou jednotku skládající se z kuchyně a jednoho pokoje. Počet osob na bytovou jednotku je proti většinové populaci dvojnásobný a počet osob na obytnou místnost je dokonce téměř trojnásobný. Jsou to většinou byty přeplněné, tmavé a provlhlé, jež postrádají základní hygienické vybavení* (Charta 77, 1978). To víceméně odpovídá datům o bydlení Romů ze sčítání lidu, domů a bytů z roku 1980, i když pro českou část republiky vykreslují přece jen o trochu příznivější

[4] Romové, kteří žili na území dnešní České republiky, byli z velké části vyvražděni nacisty za druhé světové války: přežilo pouze několik desítek rodin českých a moravských Romů a německých Sintů. Naprostou většinu (více než 80 %) současné romské populace v ČR tak představují Romové slovenští a maďarští, kteří se do ČR dostali až po válce (Davidová 1999 a 2009).

obraz[5]. Na druhou stranu se jednalo o bydlení cenově dostupné a stálé a dle vzpomínek pamětníků také lepší, než na jaké byli Romové zvyklí ze slovenských romských osad (srovnej Lacková a Hübschmannová 2010).

Všichni Romové, jimž je v současnosti 50 a více let, prožili v době reálného socialismu své dětství a dospívání – a prošli tedy také tehdejším vzdělávacím systémem, který sice deklaroval důraz na vzdělání romských dětí a mládeže, ve skutečnosti však v této oblasti selhával. Jak uvádí Pavelčíková (2004), od počátku 60. let se stalo běžnou praxí zařazování romských dětí do zvláštních škol, které měly nižší vzdělávací standardy a v nichž docházelo ke koncentraci romských dětí. Romové pak ukončovali vzdělání jako absolventi těchto škol, případně ukončovali povinnou školní docházku v nižších třídách základních škol v důsledku opakování ročníků. Jen velmi nízký podíl jich dosáhl vyučení nebo úplného středoškolského vzdělání; absolvování vysoké školy bylo naprostou výjimkou. Současně došlo k přerušení zavedeného neformálního přenosu tradičních romských řemesel z jedné generace na druhou (Vláda 2004) a nedařilo se ani zvyšovat gramotnost dospělých Romů (Pavelčíková 2004). Nízká kvalifikace ovšem nebyla v daném období překážkou zaměstnanosti: Romové vykonávali v převážné většině nekvalifikované práce v průmyslu, stavebnictví, zemědělství či ve službách, které byly poměrně dobře finančně ohodnocené (Pavelčíková 2004). Navíc státem byla nařízena povinnost pracovat a stát také každému vytvářel pracovní místo; naopak nemít zaměstnání bylo posuzováno jako trestný čin (Bartáková 2004).

Státní paternalismus vůči Romům se projevoval i v přímém kontaktu s romskými rodinami, a to prostřednictvím sociálních pracovnic, které v nich na jednu stranu vyvolávaly obavy z odebrání dětí, na stranu druhou je provázely životem, pomáhaly jim a radily (Uhlová 2004) a byly tak významnou součástí snahy o „převýchovu“ romské populace. Riziko odebrání dětí do ústavní péče přitom bylo zcela reálné, což bylo dáno souběhem řady faktorů (vedle důrazu na kolektivní výchovu a snahu o asimilaci romského etnika se jednalo také např. o nízký věk matek či mnohodětnost, špatné bytové a hygienické podmínky, které byly interpretovány jako neschopnost romských rodin zabezpečit výchovu svých dětí) a projevovalo se vysokým podílem romských dětí v ústavní péči, výrazně převyšujícím jejich podíl v populaci dětí (blíže viz Charta 77 1978, Středisko náhradní rodinné péče 2007). Například v roce 1985 bylo do kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let přijato celkem 4 912 dětí, z toho 1 059 bylo romských (ÚZIS 2000). Podíl romských dětí na celkovém počtu dětí v dětských domovech byl na přelomu 70. a 80. let 20. století odhadován na 45–50 % (Kovařík 2007). Kromě odnímání dětí z rodin navíc stát přistupoval k regulaci porodnosti prostřednictvím nedobrovolných sterilizací romských žen[6]. Je přitom paradoxní, že svojí propopulační politikou v posledních dvou desetiletích socialismu, tedy do konce 80. let 20. století, stát současně vysokou porodnost romské populace podporoval (Davidová, Elichová a Dvořáková 2008).

Z hlediska generace dnešních padesátníků a starších je významné, že vývoj v období reálného socialismu měl pro Romy hluboké dopady také v rovině hodnotové. Podle Davidové (2009, s. 261) došlo v období let 1950–1989 k deformaci předchozího

[5] Podrobně k bydlení Romů v ČR v roce 1980 viz Nečas (1995).
[6] Podrobněji viz Evropské centrum pro práva Romů (2016) a Úřad vlády ČR (2024).

hodnotového systému a k přetržení vztahů v přirozené generační návaznosti. Situaci druhé a třetí generace slovenských Romů v České republice pak popisuje jako rozpolcenou, nejistou: neztotožňuje se totiž plně ani s hodnotami a způsobem života svých rodičů a prarodičů, ani s hodnotami většinové společnosti (2009). Postupy státu, které zasahovaly násilně do života Romů anebo kompenzovaly jejich faktickou nerovnoprávnost, ve svých důsledcích tlumily potřebu skutečné integrace a podporovaly vzájemnou nedůvěru mezi romskou komunitou a zbytkem společnosti (Vláda 2004). Romská menšina zůstávala v řadě klíčových dimenzí sociálně vyloučenou. Prekarita Romů v tomto období tedy měla specifickou podobu: nejistota se dotýkala jejich hodnot, kultury, rodinných a příbuzenských vztahů i identity, byla doprovázena diskriminačními praktikami a přetrvávající nerovností a nedůvěrou ve vztahu s majoritní populací. Její součástí byla závislost a ztráta schopnosti postarat se o sebe sama (Uhlová 2004).

Jestliže byly životní dráhy starších Romů formovány v období totalitního režimu, pak další významnou etapu v nich představuje období transformace společnosti po roce 1990 a také rozpad Československa v roce 1993, který byl pro část Romů spojen s obtížemi při získávání státního občanství ČR a s tím souvisejícími právy (Romové, kterým se z různých důvodů nedařilo legalizovat pobyt v ČR, byli ze společnosti vyloučeni – neměli přístup k legálnímu zaměstnání, zdravotnímu a sociálnímu pojištění ani k sociálním dávkám) [7]. Romy, jimž je dnes 50 a více let, zastihl přerod společnosti už jako dospělé. Do jejich životů se promítly změny, které byly obtížně zvládnutelné i pro značnou část majoritní populace (např. pokles životní úrovně v důsledku vysoké míry inflace na počátku 90. let) a na které pro ně bylo obtížné se adaptovat. Problém závislosti vypěstované v důsledku státního paternalismu byl jedním z faktorů, mezi další patřila například jejich nízká kvalifikace, změny na pracovním trhu, privatizace a restituce, ale také nastavení systému sociální a vzdělávací politiky a vzestup extremismu ve společnosti. Klíčová (2004, s. 97) označuje v této souvislosti Romy jednoznačně za „poražené“ a Nečas (2002, s. 110) hovoří o tom, že od listopadu 1989 se romská menšina začala „propadat ke dnu společnosti“. Přesněji řečeno se jednalo o skutečnost, že většina příslušníků romské menšiny ztratila sociální postavení, které získala za socialismu (Vašečka 2002). V procesu tržní transformace se pracovní příležitosti pro nekvalifikovanou pracovní sílu výrazně snížily. K propouštění docházelo ve zvýšené míře v zemědělství a v těžkém průmyslu, tedy právě v oblastech, kde v minulosti Romové nacházeli uplatnění. Kromě toho jejich postavení na trhu práce ovlivňoval selektivní přístup zaměstnavatelů (diskriminace) a vytlačení do šedé ekonomiky, v níž byli využíváni jako snadno dosažitelná pracovní síla (Sirovátka 2003). Situaci Romů v 90. letech i později tak charakterizuje nezaměstnanost [8], typicky dlouhodobá či opakovaná, a s ní spojené riziko chudoby, materiální deprivace a sociálního vyloučení. Problém nezaměstnanosti doprovázel také vznik závislosti na sociálních dávkách a tzv. past nezaměstnanosti (Sirovátka 2003, Vláda 2004, Nečas 2002 ad.), případně zneužívání dávkového systému v podobě kombinace práce v šedé ekonomice a současné registrace

[7] Problematice se věnuje tzv. Bratinkova zpráva z roku 1997 (Vláda 2004).

[8] Přes problémy měření míry nezaměstnanosti Romů je z dostupných dat a odhadů patrné, že dosahovala vysokých hodnot, nesrovnatelně vyšších, než platilo pro obecnou populaci ČR. Tzv. Bratinkova zpráva z roku 1997 uvádí odhadovanou míru nezaměstnanosti Romů na úrovni 70 % a v některých lokalitách až kolem 90 %; dle zjištění Sirovátky (2003) pak dosahovala na přelomu let 2000/2001 hodnoty 46 %.

na úřadu práce (Bartáková 2004). Je tedy pravděpodobné, že v současnosti starší Romové po roce 1989 čelili nezaměstnanosti, diskriminaci a vytlačení do marginálních pracovních pozic. Přitom je významné, v jakém věku je přechod k tržnímu hospodářství zastihl – pro starší generaci se mohlo jednat o několik let nejistoty před odchodem do starobního důchodu, který byl možný v poměrně nízkém věku. To platilo především pro ženy s vyšším počtem dětí: podle zákona o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb. odcházely ženy do starobního důchodu nejpozději ve věku 57 let, pokud byly bezdětné, a nejdříve v 53 letech v případě, že vychovaly 5 či více dětí (u mužů byl stanoven důchodový věk na 60 let); s ohledem na stanovenou povinnost pracovat v období socialistického režimu pak lze navíc předpokládat i splnění povinné doby pojištění. U mladší části sledované věkové kohorty však nezaměstnanost a marginalizace na trhu práce představuje problém, který je provázel po větší část jejich produktivního věku a významně předurčil také jejich vyhlídky na zabezpečení ve stáří v rámci systému sociálního zabezpečení (vznik nároku na starobní důchod).

Další oblast, která byla pro změnu situace Romů v nových společenských podmínkách zásadní, představuje bydlení. Také v ní nastal vývoj, který byl pro větší část romské populace negativní a vedl k dalšímu zhoršení situace, včetně vzniku sociálně vyloučených lokalit, charakterizovaných nízkou úrovní bydlení a kumulací sociálních problémů, v nichž dochází ke koncentraci části romské populace. Jak již bylo uvedeno, Romové v České republice žili především v nájemních bytech, které jim byly přiděleny státem. Po roce 1989 došlo k transformaci v oblasti bydlení, která zahrnovala zánik státního systému přidělování bytů a převedení státního bytového fondu do správy obcí, navrácení nemovitostí původním majitelům (restituce) a privatizaci části bytového fondu. V rámci těchto procesů docházelo k vytěsňování romských rodin z lukrativních lokalit ve středu měst a k jejich vytlačování novými vlastníky (restituenty nebo obcemi) na periferie nebo i zcela mimo danou obec, často do substandardního bydlení (Klíčová 2004, Bratinkova zpráva z roku 1997, Uhl 2006). Kromě toho také docházelo k chátrání bytového fondu, mimo jiné proto, že noví majitelé nedisponovali dostatečnými prostředky na rekonstrukce[9], a k privatizaci bytového fondu měst a obcí, z níž však byli sociálně slabí lidé vyloučení (Baršová 2002 in Klíčová 2004). Jak upozorňuje Bratinkova zpráva z roku 1997 (Vláda 2004), v procesu vytěsňování Romů z bytů sehrála roli také jejich omezená schopnost orientovat se v úředních postupech a vyhodnotit dlouhodobé důsledky svých rozhodnutí. Někdy tak přistupovali na nabídky, které se jevily v daném okamžiku jako výhodné, případně podléhali tlaku či manipulaci ze strany majitelů[10], ovšem s negativními důsledky do budoucna. Všechny tyto procesy prohlubovaly nejen nejistotu Romů v oblasti bydlení, ale také rizika sociálního vyloučení v dalších dimenzích.

Vedle vývoje v těchto dvou oblastech, bydlení a zaměstnání, je třeba připomenout také nárůst rasismu, resp. anticikanismu, a extremismu, ke kterému došlo v 90. letech v České

[9] Mimo jiné v důsledku zákonné regulace maximální výše nájemného u stávajících smluv, která se pohybovala pod jeho tržní hodnotou i pod úrovní potřebnou pro údržbu a rekonstrukce, a de facto nemožností vypovědět nájemní smlouvu pronajímatelem.
[10] Ukázku podobného rozhodnutí a jeho důsledky, ale také další aspekty stěhování Romů, popisuje na příkladu své rodiny Patrik Banga v knize Skutečná cesta ven (2023).

republice. Ten se projevoval nárůstem počtu rasově motivovaných trestných činů a nenávistných projevů (fyzické napadání Romů a jejich obydlí, verbální útoky, odmítání vstupu do restaurací ad.), vysokou mírou antipatií majoritní populace vůči Romům a problémy ve vzájemném soužití. Romové se dlouhodobě umísťovali na posledním místě při sledování postojů vůči vybraným menšinám a jako negativní hodnotila soužití s Romy naprostá většina české majoritní populace ve věku nad 15 let (na konci 90. let dosahoval podíl 81 %, nejhorší hodnota pak byla zaznamenána, po předchozím zlepšení, v roce 2013 na úrovni 87 %; CVVM 2023)[11]. Symbolem problémů v soužití se stala zeď v Matiční ulici v Ústí nad Labem postavená (a také odstraněná) v roce 1999, která měla oddělovat sociálně vyloučenou lokalitu s převážně romskými obyvateli.

Na druhé straně pak docházelo k prohlubování nedůvěry Romů vůči policii a státním institucím a také k rozšíření sociálněpatologických jevů, jako je zneužívání návykových látek, trestná činnost či prostituce (Vašečka 2002, Vláda 2004),

Lze tedy shrnout, že riziko prekarity v různých formách provázelo dnes starší Romy v průběhu celého jejich dosavadního života. Jestliže vývoj před rokem 1989 znamenal alespoň do určité míry zlepšení v oblasti materiálních podmínek Romů v ČR (bydlení, zaměstnanost, příjmy), prekarita se projevovala například v oblasti hodnot, rodinných vztahů, vzdělávání či vnitřních zdrojů a samostatnosti. Po roce 1989 pak došlo ke kumulaci jejich znevýhodnění a k prohloubení prekarity v oblastech, které jsou tímto termínem tradičně označovány – v oblasti zaměstnanosti, obecně životní úrovně a vztahů s většinovou společností, včetně vyhraněných forem sociálního vyloučení a oboustranné nedůvěry.

[11] V současnosti hodnotí soužití Romů a neromských obyvatel v ČR jako špatné 61 % dotázaných, což je – navzdory zlepšení – stále velmi vysoký podíl (CVVM 2025).

3. Metodologie

V předkládaném textu se zabýváme kvantitativním popisem prekarity starších Romů v České republice. Zajímají nás přitom jak (1) charakteristiky prekarity ve smyslu obtížných životních podmínek – chudoby, sociálního vyloučení a materiální deprivace, tak také (2) ve smyslu subjektivního vnímání nejistoty a problémů v oblasti fyzického zdraví a duševní pohody. Cílem textu primárně není popis nerovností, ačkoliv v některých případech dokreslujeme situaci srovnáním s obecnou populací, ani zachycení jejich vývoje v průběhu životní dráhy (k tomu nemáme vhodná data). Spíše usilujeme o otevření tématu v českém kontextu a zčásti také o srovnání situace starších Romů s mladší generací.

Za starší považujeme z výše uvedených důvodů Romy, kterým bylo v době dotazování 50 let nebo více. V některých případech pak rozlišujeme mezi věkovými subkategoriemi a věnujeme zvlášť pozornost také romským seniorům ve věku nad 60 let.

K popisu situace starších Romů využíváme sekundární analýzy kvantitativních dat získaných prostřednictvím dotazníkových šetření dospělé romské populace (ve věku 16 let a více) v letech 2022 a na přelomu let 2023 a 2024. Data byla sebrána v rámci projektu *Vytvoření systému sběru kvantitativních dat pro vyhodnocování situace Romů v české společnosti* (dále jen „data ESD“) a byla využita především k popisu jejich socioekonomické situace prostřednictvím obsáhlé sady indikátorů (viz publikace Fónadová et al. 2022 a Šimíková et al. 2024). Tyto indikátory se převážně vztahují k romské populaci jako celku, část pak směřuje k dětem a mladým lidem; starším Romům samostatná pozornost není věnována (s výjimkou indikátoru, který sleduje podíl osob ve věku 65 let a více, které nepobírají starobní důchod). Celkem bylo v obou šetřeních dotázáno 2 817 romských respondentů[12], z toho 1 002 bylo ve věku 50 let a více (627 ve věku 60 let a více).

Vzhledem k tomu, že se podstatná část otázek v obou šetřeních opakovala a také s ohledem na krátký časový odstup mezi nimi, jsme přistoupili ke sloučení obou matic a vyhodnocení za obě období společně (tedy za roky 2022–2024); v ojedinělých případech poukazujeme na odlišné výsledky v obou obdobích (týká se chudoby). S ohledem na vytvoření souboru sloučením dat ze dvou časových období (přičemž první z nich probíhalo v nestandardní situaci pandemie nemoci covid-19) i s ohledem na některé jeho charakteristiky (např. výraznější vychýlení struktury z hlediska pohlaví) ovšem nepovažujeme za vhodné zobecňovat výsledky na celou populaci starších Romů v České republice[13]. Pokud tedy v textu hovoříme o starších Romech, pak se jedná o starší respondenty (tedy ve věku 50 let a více) a zjištění se vztahují pouze k nim, resp. k výběrovému souboru. Současně však získané poznatky považujeme za informativní a věcně významné, neboť poskytují ojedinělý vhled do situace části seniorské populace, která je v českém prostředí dosud opomíjená, a to jak z hlediska jejího poznání, tak

[12] V rámci obou šetření bylo romství určováno na základě sebeidentifikace, případně na základě znalosti romského jazyka.
[13] Obě šetření byla koncipována jako reprezentativní z hlediska územní distribuce (blíže k metodice sběru dat a otázce reprezentativity viz Šimíková et al. 2024a).

z hlediska politiky stárnutí ČR[14]. Ve vztahu ke zkoumanému tématu prekarity vnímáme jako limit využití výhradně kvantitativních metod; vhodné by bylo prohloubit zjištění provedením hloubkových rozhovorů se staršími Romy a jejich analýzou. Význam může mít také skutečnost, že do výběru obou dotazníkových šetření byly zahrnuty pouze osoby žijící v bytových a rodinných domech a na ubytovnách (nejsou např. zahrnuti ti, kteří žijí v domovech pro seniory, jsou ve výkonu trestu nebo bez přístřeší).

[14] Na metodologická rizika spojená se spojováním souborů a následným zobecňováním výsledků upozorňují např. Soukup a Rabušic (2007).

4. Starší Romové – charakteristika

4.1 Základní sociodemografické charakteristiky

Kategorii „starší Romové“ jsme pro účely analýzy vymezili hranicí 50 let. Jak již bylo uvedeno, ve výběrovém šetření romské populace bylo v tomto věku 1 002 z celkového počtu 2 817 respondentů, tvořili tedy asi třetinu (36 %). To je výrazně nižší podíl, než jaký by odpovídal podílu v obecné populaci (49 %)[15]. Bližší pohled na věkovou strukturu starších Romů pak ukazuje velmi nízké zastoupení nejstarších osob ve věku 75 let a více, zvláště pak při porovnání s obecnou populací. To odpovídá odhadované výrazně nižší střední délce života Romů (viz výše).

Tabulka č. 1 **Věková struktura populace 50+**

	Romská populace (ESD)		**Obecná populace (SLDB 2021)**	
		Podíl (%)		Podíl (%)
50–54 let	201	20	840 526	19
55–59 let	174	17	677 244	15
60–64 let	157	16	634 303	14
65–69 let	261	26	613 533	14
70–74 let	152	15	613 427	14
75 a více let	57	6	1 028 927	23
Celkem	1 002	100	4 407 960	100

Současně by však genderový rozdíl střední délky života naznačoval vyšší zastoupení žen v nejstarší věkové kategorii, čemuž výzkumný soubor ESD neodpovídá. Ukazuje se naopak, že mezi respondenty ve věku 50 let a více převažovali muži (54 %); jejich podíl se

[15] Jedná se o podíl na dospělé populaci (ve věku 16 let a více).

přitom s věkem zvyšoval[16]. Průměrný věk ve výběrovém souboru pak byl u mužů o něco vyšší (63,3 roku) než u žen (62 let).

Většina respondentů byla sezdaná (66 %), část ovdovělá (16 %). Menší podíl pak představovali rozvedení a svobodní, z nichž ovšem někteří žili ve společné domácnosti s partnerem/partnerkou. Páry, ať už sezdané, či nesezdané, v naprosté většině tvořili dva lidé romského původu – pouze minimum (4 %) respondentů uvedlo, že ani jeden z rodičů partnera/-ky nebyl Rom, a desetina partnerů/partnerek pak pocházelo ze smíšené rodiny (pouze jeden z jejich rodičů byl romského původu). Data ukazují, že starší Romové žijí převážně v málo početných domácnostech, což je dáno zejména odchodem dospělých dětí a případným ovdověním. Téměř polovina z nich žije ve dvoučlenné domácnosti (48 %), typicky jde o manželský pár, další část pak samostatně (17 %). Významný podíl tvoří také starší Romové v domácnostech čítajících 3–4 osoby (21 %), kde jsou ještě často přítomny jejich nedospělé děti. Celkově platí, že domácnosti starších Romů jsou menší: jejich průměrná velikost dosahuje 2,7 osob, zatímco v domácnostech mladších respondentů žijí v průměru 4 lidé.

Pokud jde o reprodukční chování, pak celoživotně bezdětných zůstala asi desetina respondentů. Nejčastěji se jim v průběhu života narodily tři nebo čtyři děti, ani vyšší počet dětí však nebyl výjimkou (jednalo se téměř o čtvrtinu respondentů). Ženy se přitom stávaly matkami velmi mladé – tři čtvrtiny (74 %) žen, které měly děti, uvedly, že se jim první dítě narodilo, když jim bylo 20 let nebo méně. Mnohé pak v době prvního porodu nebyly ani zletilé (před dosažením plnoletosti porodilo 30 % žen).

4.2 Vzdělání

Starší Romové ukončili vzdělání velmi brzy (průměrně před dosažením 16 let) a ani v průběhu života se jim nepodařilo si vzdělání doplnit. Většina z nich (62 %) dosáhla nejvýše základního vzdělání, což je výrazně vyšší podíl než v obecné populaci ČR (dle dat ze SLDB 2021 jde ve stejné věkové kategorii o 12 % osob). Poměrně vysoký podíl respondentů uvedl také střední vzdělání v oboru praktická škola, tedy v oboru, který nevede k získání výučního listu ani maturity[17]. V součtu tak tři čtvrtiny Romů ve věku 50 let a více nedosáhly ani vyučení a zůstaly bez formální kvalifikace. To není překvapivé s ohledem na

[16] Pro celý výzkumný soubor v šetření ESD platí, že podíl žen v jednotlivých věkových kategoriích se snižuje: zatímco v nejmladších věkových kategoriích převažovaly ženy, ve středním věku byl poměr vyrovnaný a ve starších kategoriích pak byl vyšší podíl mužů. To klade otazník k dodržení pravidel náhodného výběru v uvedeném šetření a zpochybňuje případnou reprezentativitu výzkumu z hlediska pohlaví. Z tohoto důvodu v analýze nevěnujeme větší pozornost genderovým rozdílům.

[17] Obor praktická škola dvouletá byl schválen v roce 2004 a byl určen žákům se speciálními vzdělávacími potřebami, plynoucími ze snížené úrovně rozumových schopností, případně žákům s více vadami, kteří ukončili povinnou školní docházku ve zvláštní škole, v pomocné škole, v nižším než devátém ročníku základní školy a v odůvodněných případech v devátém ročníku základní školy (viz Učební dokumenty studijního oboru 78-62-C/002 Praktická škola dvouletá k 1.9.2005, MŠMT ČR (gov.cz)). Kromě toho existuje také obor praktická škola jednoletá, který je určen žákům s těžkým zdravotním postižením. Usuzujeme, že někteří respondenti uvedli vzdělání v oboru Praktická škola, pokud studovali na střední škole obor ukončený bez vyučení nebo maturity (jednalo se o variantu nejvyššího dosaženého vzdělání „střední, obor praktická škola“).

tendenci zařazovat romské děti do zvláštních škol s nižšími vzdělávacími standardy, která byla běžná v období, kdy byli tito lidé školou povinní (tedy v době socialistického Československa). Otázku na typ absolvované základní školy bylo možné vyhodnotit pouze v druhém výběrovém šetření (roky 2023/24). Podle něj se mimo hlavní vzdělávací proud vzdělávala více než čtvrtina starších Romů. Podíl mladších Romů (ve věku do 50 let), kteří se vzdělávali mimo hlavní vzdělávací proud, pak byl sice nižší než u starších Romů (12 %), přesto však ve srovnání s odhadovaným podílem Romů na populaci velmi vysoký.

Tabulka č. 2 **Nejvyšší dokončené vzdělání**

	Osoby do 50 let		**Osoby 50leté a starší**	
		Podíl (%)		Podíl (%)
Nedokončená ZŠ	90	5	126	13
ZŠ	804	44	492	49
Praktická škola	156	9	105	11
Vyučení a SŠ bez maturity	685	38	255	25
SŠ s maturitou (včetně konzervatoře)	71	4	24	2
VŠ, VOŠ, pomaturitní studium	6	0	0	0
Celkem	1 812	100	1 002	100

Tabulka č. 2 pro srovnání ukazuje, že mladší Romové častěji pokračovali ve vzdělání i po ukončení základní školy a podařilo se jim získat výuční list; jejich vzdělanostní struktura tak je příznivější, i když i mezi nimi je podíl lidí s nízkým dosaženým vzděláním vysoký[18]. Korelace mezi věkem a nejvyšším dosaženým vzděláním není příliš silná (Spearmanovo rhó = 0,102).

4.3 Postavení na trhu práce

Ve vztahu k trhu práce vystupuje do popředí skutečnost, že kategorie starších Romů zahrnuje osoby v produktivním věku (standardně vymezovaném hranicí 64 let) a ty, kteří již bývají řazeni do věku poproduktivního. Obdobně lze hovořit o rozdělení na osoby před a po

[18] Určitá část (7 %) ovšem v době dotazování studovala v denním studiu.

dosažení důchodového věku, který však není pro jednotlivé respondenty jednotný (vzhledem k nastavení důchodového systému a jeho změnám v čase). Z hlediska dat se jako přelomová jeví hranice 60 let – u starších respondentů pracovní aktivita výrazně klesá. Oproti tomu Romové ve věkové kategorii 50–59 let v zaměstnanosti jen mírně zaostávají za mladšími (tabulka č. 3). Celkově mělo v době dotazování placenou práci 22 % starších Romů[19].

Tabulka č. 3 **Podíl osob, které mají placenou práci (včetně podnikání)**

	Muži		Ženy		Celkem	
		%		%		%
Do 29 let	166	55	73	15	239	30
30–39 let	194	71	96	33	290	52
40–49 let	154	69	106	48	260	60
50–59 let	112	54	63	37	175	47
60–69 let	35	14	11	6	46	11
70 let a více	0	0	1	1	1	1

Jak je patrné z tabulky (tabulka č. 3), v participaci na trhu práce se u romské populace obecně projevují velké genderové nerovnosti. Největší rozdíly v zaměstnanosti vykazují mladší věkové kategorie, což je spojené se zakládáním rodin a s rozdělením rolí v nich. Ve vyšších věkových kategoriích se rozdíly v zaměstnanosti mezi pohlavími sice snižují, i tak však zůstávají značné (s výjimkou těch nejstarších). Pokud jde o zaměstnané starší Romy, pracovní uplatnění odpovídá jejich nízké kvalifikaci – povětšinou vykonávali nekvalifikované, případně i kvalifikované dělnické profese (především různé činnosti ve stavebnictví, úklidové práce), anebo, i když méně často, pracovali ve službách a obchodu (prodej, doplňování zboží nebo ve skladu). Platí přitom, že poměrně značný podíl starších zaměstnanců představovali lidé v nejisté pozici na trhu práce: část z nich pracovala bez

[19] Ve srovnání s obecnou populací dosahuje zaměstnanost Romů nižších hodnot. Celkově mělo placenou práci 45 % všech respondentů, zatímco míra zaměstnanosti obecné populace (ve věku 16 let a více) dosahovala 81 %. Rozdíl se u starších osob ještě prohlubuje, jak ukazují data pro věkovou kategorii 55–64 let: podle nich bylo v uvedené věkové kategorii pracujících respondentů 30 % oproti 77 % v obecné populaci (data za rok 2024, databáze Eurostat).

uzavřené písemné smlouvy (15 %) a časté mezi nimi byly také smlouvy na dobu určitou (36 %).

Kromě toho prekaritu postavení starších Romů na trhu práce dokládá také vysoký podíl osob ve věku 50–59 let, které se označily za nezaměstnané (jednalo se o 25 %), a osob v téže věkové kategorii, které jsou v plném invalidním důchodu (21 %). Ve vyšších věkových kategoriích pak podíly nezaměstnaných i invalidních důchodců klesají v návaznosti na odchody do starobního důchodu.

4.4 Romství a jeho vnímání

Starší Romové se ke své etnické příslušnosti hlásí (80 %) a jsou na své romství hrdí (83 %), a to častěji než mladší věkové kategorie[20]. Jejich postoje k etnické homogamii pak naznačují, že jsou také celkově uzavřenější: na rozdíl od mladších věkových kategorií se většina starších Romů (71 %) domnívá, že by Romové měli zakládat rodinu pouze s Romy. To také koresponduje s jejich vlastní zkušeností (viz výše).

Graf č. 1 **Deklarovaná příslušnost k národnostní či etnické skupině**

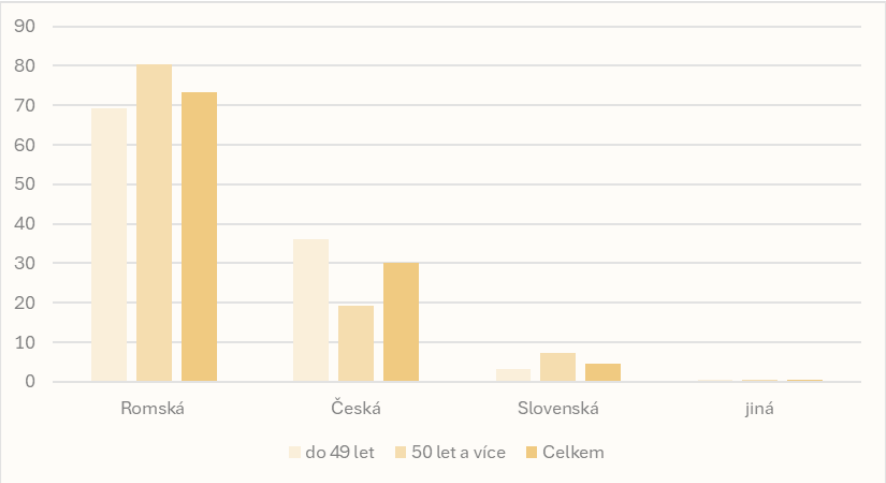

Pozn.: Respondenti měli možnost přihlásit se k více národnostem.

[20] Ke svému romství se hlásí 69 % Romů do 50 let a hrdost na ně deklarovalo 75 % z nich.

Starší Romové umí, dle vlastního hodnocení, velmi dobře romsky: svou znalost označilo jako dobrou nebo výbornou více než osmdesát procent z nich. Data pak potvrzují, že mladší věkové kategorie ovládají romštinu méně dobře[21].

Tabulka č. 4 **Znalost romštiny**

Jak byste o sobě řekl/a, že umíte romsky?	**Osoby do 50 let**		**Osoby 50leté a starší**	
		Podíl (%)		Podíl (%)
Výborně	305	17	289	30
Dobře	732	42	493	51
Málo	537	30	166	17
Vůbec	190	11	15	2
Celkem	1 764	100	963	100

Shrnuto, starší Romové představují skupinu, která se vyznačuje vyšším počtem dětí, časným rodičovstvím a značným důrazem na partnerské soužití. Kratší střední délka života se promítá do její věkové struktury, v níž jsou jen málo zastoupeny vyšší věkové kategorie nad 75 let. Z hlediska vzdělání je patrná nízká úroveň kvalifikace: jen asi každý čtvrtý se vyučil a vyšší vzdělání se vyskytuje jen výjimečně; častá je zkušenost se vzděláváním mimo hlavní vzdělávací proud. Nízká kvalifikace se také promítá do postavení na trhu práce těch z nich, kteří jsou dosud v ekonomicky aktivním věku: pokud jsou zaměstnáni, pak se často jedná o marginalizované pozice vyznačující se vysokou mírou nejistoty; poměrně značný podíl je také nezaměstnaný. Starší Romové se jeví jako značně spjati se svojí romskou etnickou identitou: žijí v manželských či partnerských vztazích s protějšky romského původu a podporují etnickou homogamii, hlásí se ke své romské etnicitě a umí romsky. V těchto charakteristikách se starší Romové odlišují od mladších generací Romů, které se jeví jako otevřenější k mezi-etnickým vztahům a vedle romské etnicity se častěji než starší hlásí také k české etnicitě, resp. národnosti.

[21] Korelace mezi věkem a úrovní znalosti romštiny Spearmanovo rhó dosahuje -0,283.

5. Bydlení

Romské populace se do značné míry dotkly procesy spojené s transformací bydlení po roce 1989. Jak je uvedeno výše, již v předchozím období žili Romové v ČR především v nájemních bytech, často se sníženou kvalitou. Následně se jejich situace v oblasti bydlení dále zhoršovala a část byla vytěsněna z původních obydlí do tzv. sociálně vyloučených lokalit. K překonání těchto problémů v průběhu dalších let nedošlo. Šetření ESD deprivaci romské populace v ČR v oblasti bydlení celkově potvrdilo: jedná se zejména o problémy v oblasti kvality bydlení (přelidněnost, problémy technického charakteru, vybavenost, charakter okolního prostředí apod.), ale také o omezenou dostupnost bydlení (podíl vlastnického bydlení, pocit diskriminace při hledání bydlení, problémy s placením nájemného nebo služeb za byt). Tyto skutečnosti se týkají také romské populace ve věku 50 let a více.

5.1 Formy bydlení

Starší Romové žijí, podobně jako zbytek romské populace, převážně v nájemním bydlení. Ve vlastním domě nebo bytě žije pouze necelá pětina (19 %) z nich a mezi mladšími je tento podíl ještě nižší. Nájemní bydlení je tedy možné považovat i nadále za typickou formu bydlení Romů v České republice. Naopak pro obecnou populaci ČR je typické vlastnické bydlení: ve vlastním domě nebo bytě, případně v družstevním bytě žije 73 % všech domácností[22] a tento podíl je ještě o něco vyšší u domácností, v jejichž čele stojí senioři, tedy osoby ve věku 60 a více let[23].

[22] Data za rok 2023. Zdroj dat ČSÚ 2024, tab. č. 1.
[23] Jedná se o 75 % takových domácností (dopočítáno na základě dat ČSÚ 2024, tab. č. 11).

Tabulka č. 5 **Formy bydlení**

	Osoby do 50 let		Osoby 50leté a starší	
	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)
V domě nebo bytě v osobním nebo družstevním vlastnictví	229	13	191	19
V pronajatém domě, bytě	1343	74	682	68
Na ubytovně	73	4	47	5
Jiná forma (u příbuzných, v nebytových prostorách ad.)	161	9	79	8
Celkem	1 806	100	999	100

Bližší pohled na nájemní bydlení ukazuje, že starší osoby jsou méně často v komerčním nájmu než mladší Romové, a naopak vyšší podíl jich žije v obecních bytech (viz graf č. 2). To lze hodnotit jako výhodu, protože obecní bydlení lze považovat za stabilnější, finančně výhodnější a celkově spojené s menší mírou nejistoty. Jinak tomu je v případě života na ubytovnách a v kategorii „jiné“, kam patří ubytování u příbuzných či v nebytových prostorách: tyto formy bydlení představují vyloučení ze standardního bydlení a znamenají stav bytové nouze spojený s vysokou mírou nestability a nejistoty[24]. V jedné z těchto forem nejistého bydlení přitom žije přibližně každý osmý starší Rom (a také podobný podíl mladších).

Pokud jde o život u příbuzných, je ovšem nutné hodnotit míru prekarity obezřetně: obzvláště v případě seniorů může být život s příbuznými projevem vzájemné péče a podpory v rámci rodiny. Tomu nasvědčuje také souvislost formy bydlení „jiná“ s věkem: nejvyššího podílu dosahují právě v okrajových věkových kategoriích, tedy u mladých lidí do 29 let (14 %) a seniorů nad 70 let (13 %)[25].

[24] To se projevuje mimo jiné problémy s vybaveností a kvalitou bydlení (viz dále) i vysokým podílem starších Romů, kteří se v průběhu posledního roku před dotazováním přestěhovalo: jednalo se o 38 % starších Romů žijících v ubytovnách a 51 % v jiné formě bydlení oproti 9 % žijících ve vlastním nebo družstevním bytě a 15 % respondentů v pronajatém bytě.

[25] Specificky lze bydlení u příbuzných a známých určit pouze z dat 1. šetření ESD (2022), kde byla tato varianta v dotazníku specificky uvedena. Zvolila ji desetina respondentů, nejčastěji nejmladší lidé do 29 let. V případě starších Romů tento podíl skokově narůstá u nejstarší věkové kategorie – zatímco ve věkových kategoriích 40–69 let se pohybuje okolo 4 %, u osob nad 70 let je to již 9 %. Ani v tomto šetření však nebylo zjišťováno, zda se jedná o soužití dobrovolné, nebo o výraz bytové nouze.

Graf č. 2 **Nájemní bydlení – od koho si byt pronajímáte?**

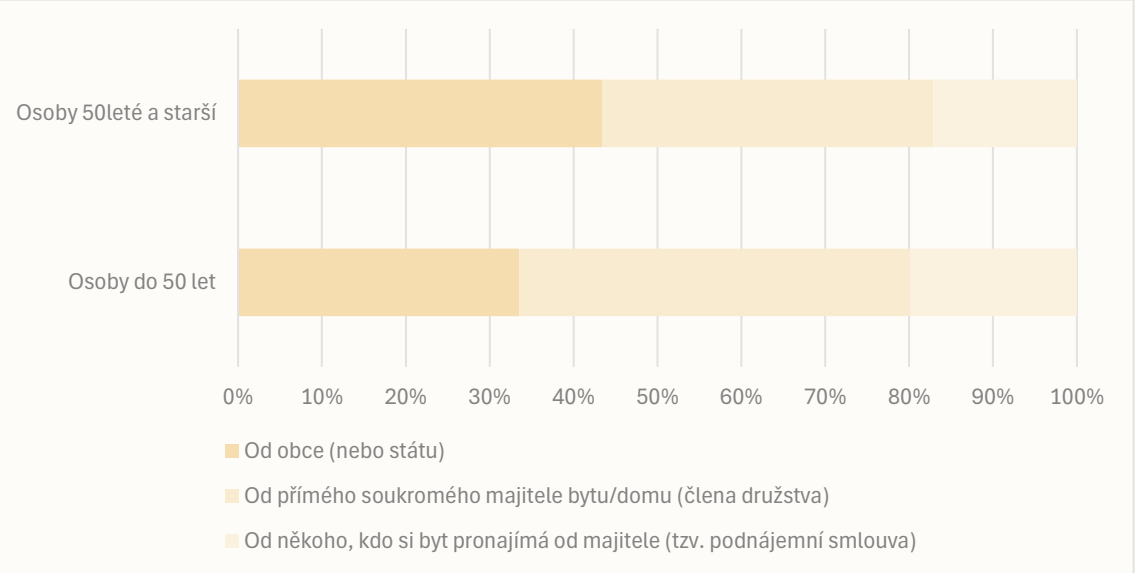

5.2 Kvalita bydlení

Starší Romové se poměrně často potýkají se zhoršenou kvalitou bydlení, pokud jde o stavebně-technický stav a vybavenost zařízeními pro osobní hygienu (splachovacím záchodem, koupelnou či sprchovým koutem). Rozšířené jsou problémy spojené s vlhkostí v bytě a nedostatek denního světla; každý osmý respondent v této věkové kategorii žil v bytě bez koupelny či sprchovacího koutu a 8 % v bytě bez splachovacího záchodu (viz tabulka č. 6). Jedná se o položky, na jejichž základě bývá vyhodnocována tzv. bytová deprivace: pokud se osoba potýká s alespoň jedním z uvedených čtyř problémů, je považována za osobu žijící v domácnosti ve stavu bytové deprivace. Dle tohoto přístupu by se bytová deprivace týkala třetiny (33 %) starších Romů. Všechny uvedené problémy se vyskytují u starších Romů o něco častěji než u těch mladších. Podíl mladších Romů žijících v domácnostech ve stavu bytové deprivace je tak nižší (25 %), ve srovnání s obecnou populací České republiky se však stále jedná o výrazně vyšší hodnoty (dle dat Eurostatu v roce 2023 dosahovala míra bytové deprivace v ČR 10 %).

Do kvality bydlení však můžeme zahrnout také řadu dalších položek, z nichž část byla zjišťována také v rámci šetření ESD. Jedná se například o nedostatečné vytápění bytu, které se týká pětiny starších respondentů, či jeho vybavenost kuchyní či kuchyňským koutem (u 9 % není přímo v bytě, přičemž polovina z nich nemá vůbec žádnou možnost používat kuchyni či kuchyňský kout). Problémy s kvalitou bydlení mají nejméně často lidé žijící ve vlastních domech či bytech, naopak nejhůře jsou na tom lidé na ubytovnách nebo v „jiném“ typu ubytování (např. v nebytových prostorách).

Tabulka č. 6 **Osoby žijící v domácnosti, která má uvedené problémy s bydlením**

	Osoby do 50 let		50letí a starší	
	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)
Zatékání střechou, vlhké zdi, podlahy, základy, plíseň nebo shnilá či plesnivá okna, rámy, podlahy	200	11	157	16
Příliš tmavý byt, nedostatek denního světla	260	14	207	21
V bytě není koupelna nebo sprchový kout	148	8	123	12
V bytě není splachovací záchod	116	6	82	8
Osoby ve stavu bytové deprivace (alespoň jeden z výše uvedených problémů)	**455**	**25**	**329**	**33**
Další problémy:				
- nedostatečné vytápění bytu	250	14	192	19
- hluk od sousedů nebo z ulice	650	36	338	34
- znečištění, špína nebo jiné problémy se životním prostředím v okolí	415	23	227	23
- kriminalita, násilí nebo vandalismus v okolí	530	30	278	29
- příliš malý byt, nedostatek místa	656	36	337	34
- v bytě není kuchyně či kuchyňský kout	107	6	88	9

Další významnou charakteristikou, na jejímž základě bývá hodnocena kvalita bydlení, je velikost bytu. Subjektivně považovala svůj byt za příliš malý třetina starších Romů (34 %); podobně tomu bylo také u mladších respondentů. Z hlediska kvantifikovaných indikátorů jsou na tom ovšem v tomto ohledu starší Romové o něco lépe: na jednoho člena jejich domácnosti v průměru připadá 25 m^2, zatímco v domácnostech mladších respondentů je to pouze 17 m^2. To je dáno především skutečností, že seniorské domácnosti jsou v průměru menší, tedy žije v nich menší počet osob. Celkově však platí, že Romové žijí ve stísněných podmínkách bez ohledu na věk. Pro orientační srovnání – v obecné populaci připadá na osobu v průměru 37 m^2, přičemž domácnosti starších osob jsou na tom ještě lépe (u domácností starších osob nad 60 let, v nichž nikdo nepracuje, překračuje průměrná plocha na osobu 50 m^2). V domácnostech nejchudších 10 % populace pak na osobu připadá 24 m^2 (data ČSÚ za rok 2023).

Tabulka č. 7 **Velikost bytu – plocha připadající na jednoho člena domácnosti**

	Osoby do 50 let		Osoby 50leté a starší	
	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)
Méně než 10 m^2	174	12	25	3
10–20 m^2	845	60	265	33
20–30 m^2	283	20	291	36
30–40 m^2	74	5	120	15
40 m^2 a více	41	3	103	13
Celkem	1 417	100	804	100

Část problémů spojených s bydlením se týká také charakteristik sousedství, resp. lokalit, v nichž Romové žijí. Ty jsou často zatíženy nejen zanedbaností prostředí (znečištění, problémy se životním prostředím), ale také zvýšeným výskytem sociálněpatologických jevů. Vysoký podíl starších Romů považuje za problém kriminalitu, vandalismus nebo násilí v domě či v jeho okolí[26] (podíly jsou obdobné i u mladších Romů); navíc 41 % starších Romů považuje za závažný problém svého okolí drogy a 35 % gamblerství. O těchto problémech častěji referovali respondenti žijící v lokalitách, které lze považovat za ohrožené sociálním vyloučením (viz níže), a to bez ohledu na věk. Nejvýraznější rozdíl se přitom projevil u kriminality, vandalismu nebo násilí v domě či v jeho okolí – tento problém byl ve zmíněných lokalitách uveden výrazně častěji (48 % respondentů oproti 17 % žijících jinde).

5.3 Lokality ohrožené sociálním vyloučením

V souvislosti s bydlením romské populace vystupuje do popředí také jeho prostorová distribuce, a to zejména ve smyslu prostorově vymezených oblastí vyznačujících se nízkou kvalitou bydlení a oddělením, fyzickým či symbolickým, od ostatního osídlení. Problému koncentrace osob v tzv. sociálně vyloučených lokalitách byla v posledních dvou dekádách věnována poměrně značná pozornost, počínaje studií GAC (2006), která se zaměřovala specificky na sociálně vyloučené romské lokality, jež byly definované jako „prostor obývaný

[26] Jednotlivé položky nelze v rámci dat oddělit.

skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy a/nebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučeni“. V dalším období se upustilo od etnického vymezení sociálně vyloučených lokalit (GAC 2015 a další). V současnosti je prostorová dimenze sociálního vyloučení monitorována prostřednictvím tzv. indexu sociálního vyloučení (Lang a Matoušek 2020), který je konstruován z administrativních dat z oblasti příjmové chudoby a bydlení (příjemci vybraných sociálních dávek), vzdělávání (předčasné odchody ze vzdělávání), zaměstnanosti (dlouhodobá nezaměstnanost) a zadluženosti (exekuce). Otázka koncentrace Romů ve specifických znevýhodněných, sociálně vyloučených lokalitách, však nepřestala být relevantní.

V kontextu romské populace v ČR lze za lokality ohrožené sociálním vyloučením (pro zjednodušení v dalším textu označené jako SVL) označit bydlení, které

a) je v sousedství, jež je odděleno od ostatního osídlení fyzickou bariérou nebo
b) je v domě/ulici s koncentrovanou romskou populací nebo
c) má formu ubytovny.

Podle tohoto vymezení žije v lokalitě ohrožené sociálním vyloučením asi 40 % Romů, přičemž podíl starších (50+) a mladších věkových kategorií se neliší. Poměrně častý je souběh uvedených kritérií, zejména pak život na ubytovně a koncentrace romské populace. Data ESD neumožňují přesnou identifikaci těchto lokalit, ukazují nicméně, že v SVL žijí nejčastěji Romové v Ústeckém kraji (62 %), dále v krajích Jihočeském (51 %), Karlovarském a Moravskoslezském (shodně 43 %). Na základě odpovědí tazatelů šetření ESD lze také určit podíl osob, které žijí v SVL ve zvláště deprivovaných životních podmínkách daných špatným stavebně-technickým stavem obydlí či jeho zanedbaností (včetně okolí domu). Právě tyto podmínky často život v SVL provází – týkaly se asi poloviny respondentů (54 %, resp. 52 % pro Romy 50+), kteří v takto vymezených lokalitách žijí, přičemž nejčastěji se jednalo o zanedbanost bytu nebo jeho okolí. Skutečný podíl je ovšem pravděpodobně vyšší, protože některé ze sledovaných charakteristik byly pro tazatele obtížně identifikovatelné (např. přítomnost závad ohrožujících život nebo zdraví osob, rozsáhlé plísně či existence fyzické bariéry, která ovlivňuje prostorovou dostupnost významných veřejných služeb).

Z výpovědí respondentů o problémech s bydlením v SVL je patrný jak vysoký podíl osob, které v nich žijí ve stavu bytové deprivace, tak také značný rozsah problémů týkajících se veřejných prostor v takto vymezených lokalitách. Jedná se například o problémy s poničeným veřejným vybavením (44 % respondentů oproti 14 % mimo SVL), poničené společné prostory v domech (47 % oproti 16 %), odpadky v okolí (40 % oproti 10 %) či hluk od sousedů nebo z ulice (54 % oproti 23 %). K tomu se také přidává rozšířenější sociální patologie (kriminalita, násilí či vandalismus, drogy, závislost na hracích automatech)[27].

[27] Podíly se neliší dle věku respondentů.

Tabulka č. 8 **Podíl osob, které žijí ve stavu bytové deprivace (%)**

	Do 49 let	50 let a více	Celkem
V SVL	41	48	44
Mimo SVL	15	22	17

Data od respondentů pak umožňují spojit život v SVL také s dalšími charakteristikami, jako je chudoba a materiální deprivace či problémy v oblasti zdraví a zdravotní péče (viz níže).

6. Chudoba a materiální deprivace

Pohled do historie i aktuální studie, ať už kvantitativní, či kvalitativní, ukazují, že romské menšiny v evropských zemích jsou ve vysoké míře zasaženy příjmovou chudobou a s ní související materiální deprivací. Šetření Agentury pro základní práva EU (FRA) dlouhodobě zjišťují vysokou míru chudoby Romů v různých evropských zemích včetně České republiky. Podle výsledků zatím posledního šetření FRA jsou v České republice chudobou zvláště ohroženy romské děti do 15 let, jejichž míra chudoby je výrazně vyšší nejen ve srovnání s obecnou populací, ale značně převyšuje i hodnotu zjištěnou pro ostatní věkové kategorie v rámci romské populace. Na druhé straně věkového spektra, u seniorů nad 60 let, podobné znevýhodnění v rámci šetření FRA zjištěno nebylo.

6.1 Příjmy a chudoba

Měření chudoby bývá spojeno s metodologickými problémy, a to zejména vzhledem k obtížnosti zjišťování příjmů domácností. Šetření ESD i postupy FRA proto směřují ke zjednodušení v této oblasti, zejména pokud jde o referenční období a strukturu příjmů, což znamená odchylku od dotazování v zavedených šetřeních domácností (zejména EU-SILC) a ovlivňuje případnou srovnatelnost. Šetření ESD zjišťovala v obou vlnách celkové příjmy domácnosti respondenta, a to v období měsíce, který předcházel dotazování. Dotaz byl formulován co nejjednodušeji (pouze celková částka) a přípustný byl také odhad, přesto však zůstala tato otázka u poměrně vysokého podílu respondentů nezodpovězena (celkem se jednalo přibližně o čtvrtinu všech respondentů). Jedná se proto o orientační údaj a podobně je nutné vnímat také indikátory, které z něj vycházejí (zejména odhad rizika chudoby). Za účelem srovnání bývají příjmy domácnosti přepočítávány buď na osobu, nebo na tzv. spotřební jednotku (tzv. ekvivalizovaný příjem). Ekvivalizovaný příjem zohledňuje nejen velikost, ale také složení domácnosti tak, že první dospělý je započítán hodnotou 1, každá další osoba nad 14 let hodnotou 0,5 a děti do 14 let pak hodnotou 0,3[28]. Při prostém výpočtu dosahoval příjem domácností starších Romů v průměru 12 544 Kč na osobu, při přepočtu na spotřební jednotku pak 16 876 Kč.

Na základě získaných dat lze odhadovat, že v domácnosti ohrožené příjmovou chudobou žije každý druhý respondent ve věku 50 let a více. To platí také v případě, že bychom do výpočtu zahrnuli všechny osoby v této věkové kategorii, které žijí v domácnostech respondentů (v domácnostech, u kterých byl zjištěn příjem, žije celkem 1 608 osob ve věku 50 let a více, z toho 800 v domácnostech ohrožených příjmovou chudobou). Srovnání pak ukazuje, že jsou starší Romové chudobou zasaženi o něco méně často než mladší respondenti; u mladších věkových kategorií však byl vyšší podíl chybějících odpovědí.

[28] Jedná se o modifikovanou ekvivalenční škálu OECD; existují také odlišné varianty.

Sloučená data ze dvou šetření ESD zakrývají určitý pozitivní vývoj míry relativní příjmové chudoby Romů, včetně starších Romů, k němuž došlo v průběhu sledovaného období. Celková míra relativní příjmové chudoby zjištěná šetřeními ESD na jaře v roce 2022 dosahovala 57 % a o necelé dva roky později na přelomu let 2023/24 pak 47 %; pokud jde o starší Romy, pak se jednalo o pokles z 54 % na 44 %[29].

Tabulka č. 9 **Romové žijící v domácnostech ohrožených relativní příjmovou chudobou**

	Do 49 let			50 let a více		
	Počet	Podíl (%)	Platný podíl (%)	Počet	Podíl (%)	Platný podíl (%)
Ohrožení chudobou	724	40	56	384	38	50
Nad hranicí chudoby	580	32	45	390	40	50
Celkem	1 304	72	100	774	77	100
Nezjištěno	511	28	--	228	23	--
Celkem	1 815	100	--	1 002	100	--

Chudí jsou zejména Romové, včetně starších Romů, kteří žijí na ubytovnách anebo mimo standardní bydlení (jiná forma), a vysoký je také podíl chudých v nájemním bydlení (viz tabulka č. 10). Vysokou mírou chudoby se pak vyznačují lokality, které jsme výše označili jako lokality ohrožené sociálním vyloučením: podíl Romů žijících v domácnostech ohrožených chudobou v nich dosahuje 63 % (mimo SVL pak 47 %). Rozdíl je přitom výraznější u mladších respondentů (66 % v SVL oproti 48 % mimo ně) než u starších Romů (58 % oproti 44 %).

[29]To koresponduje také se zjištěními FRA, podle jejichž zjištění došlo k poklesu celkové míry chudoby Romů v ČR mezi roky 2021 a 2024 o 15 p.b., a to ze 77 % na 52 % (FRA 2025). Vysoká míra chudoby Romů v roce 2021 pravděpodobně souvisí se specifickou situací v době pandemie nemoci covid-19 (v roce 2016 byla míra chudoby dle FRA na úrovni 58 %). Vládní program zaměřený na ochranu zaměstnanců Antivirus se totiž vztahoval na osoby v pracovním poměru, tedy nikoliv na pracovníky zaměstnané mimo pracovní poměr (např. brigádníky pracující na dohodu o provedení práce či dohodu o pracovní činnost), příjmy také vypadly lidem pracujícím bez smlouvy v šedé ekonomice či na jejím pomezí.

Tabulka č. 10 **Starší Romové ohrožení příjmovou chudobou v různých formách bydlení (%)**

	Osoby do 49 let		Osoby 50leté a starší	
	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)
V domě nebo bytě v osobním nebo družstevním vlastnictví	40	26	41	27
V pronajatém domě, bytě	566	58	279	53
Na ubytovně nebo v jiné formě bydlení	117	68	38	43

Pracující respondenti žijí v domácnostech ohrožených chudobou výrazně méně často než ostatní, ovšem podíl chudých je mezi pracujícími přesto vysoký (37 % v případě Romů do 50 let a 23 % u starších Romů).

Ačkoliv jsou zjištění ohledně míry chudoby pouze orientační, je zřejmé, že míra chudoby Romů je velmi vysoká a výrazně převyšuje hodnotu pro obecnou populaci, což platí také pro starší Romy (v roce 2023 žilo v ČR pod hranicí chudoby 9 % osob mladších 60 let a 13 % osob ve věku 60 let a více[30]).

6.2 Dluhy a problémy se splátkami

Starší Romové žijí nejčastěji v domácnostech, které jsou zadlužené (42 %), z toho některé i výrazně (8 %). Pouze pětina domácností starších Romů pak disponuje úsporami, v naprosté většině pouze malými. Ve srovnání s mladšími věkovými kategoriemi je podíl starších osob žijících v zadlužených domácnostech nižší, podíl domácností s úsporami je obdobný[31]. Zadluženost souvisí s dalšími charakteristikami domácností, zejména s jejich velikostí a složením, resp. počtem dětí (s velikostí domácnosti se podíl zadlužených zvyšuje).

Obtížná finanční situace se u části romské populace promítá do schopnosti platit včas nájemné a služby spojené s užíváním bytu, případně splácet půjčky. Alespoň jednou se v průběhu posledních 12 měsíců nepodařilo zaplatit v termínu některou z plateb uvedených v tabulce (tabulka č. 11) 40 % starších Romů, což je nižší podíl než u osob mladších 50 let, u nichž dosahuje 45 %.

[30] zdroj dat Eurostat (indikátor ILC_LI02)
[31] V zadlužených domácnostech žilo 51 % respondentů mladších 50 let, v domácnostech s úsporami pak 20 %.

Tabulka č. 11 **V posledních 12 měsících se domácnost dostala do takových finančních problémů, že nebyla schopna v termínu uhradit uvedené platby (podíl respondentů ve věku 50 let a více)**

	Ano, jednou		Ano, vícekrát		Ne		Netýká se		Celkem	
	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)
Nájemné, úhrada za užívání bytu, fond oprav	109	11	203	20	582	58	108	11	1 002	100
Platby za teplo, elektřinu, plyn, vodu	115	11	200	20	618	62	69	7	1 002	100
Splátka hypotéky nebo půjčky na byt/dům	20	2	65	6	204	20	713	71	1 002	100
Splátky ostatních půjček, úvěrů a leasingu	54	5	139	14	278	28	531	53	1 002	100

Bližší pohled na kategorii starších Romů ukazuje, že problémy s platbami se týkají osob ve věku 50–69 let v podobné míře jako mladších Romů (nad 40 %). V kategorii nejstarších seniorů nad 70 let už však je podíl těch, kteří se alespoň jednou zpozdili s některou z uvedených plateb, výrazně nižší (29 %).

Data navíc ukazují, že část domácností respondentů je zatížena také neformálními půjčkami od známých, příbuzných či lichvářů, které mají mnozí problémy splácet (více než čtvrtina starších respondentů uvedla, že se v posledních 12 měsících opozdila alespoň jednou se splátkami takové půjčky).

Vážné finanční problémy dokládá také častá zkušenost s exekucemi: ta byla alespoň jednou v posledních pěti letech uvalena na pětinu starších Romů (21 %). Bližší pohled pak ukazuje, že takovou zkušenost mají nejčastěji Romové ve středních věkových kategoriích, nicméně podíl zůstává vysoký i u starších (viz graf č. 3).

Graf č. 3 **Podíl osob, na které byla v posledních 5 letech uvalena exekuce (%)**

Dluhy a problémy s jejich splácením jsou značně rozšířené v lokalitách, které považujeme za ohrožené sociálním vyloučením. Podíl osob, které měly v posledních 12 měsících problém s alespoň jednou z plateb uvedených v tabulce (tabulka č. 11), v nich dosahuje 54 %, což je výrazně více než u Romů žijících mimo SVL (36 %). Obdobné rozdíly vykazují také starší Romové (52 % v SVL oproti 33 % v jiných lokalitách). Návazně jsou významnou součástí života v lokalitách ohrožených sociálním vyloučením rovněž exekuce, a to bez ohledu na věk. Podíl starších Romů s recentní zkušeností s exekucemi se v nich blíží jedné třetině (30 %), což je asi dvojnásobná hodnota oproti respondentům žijícím v jiných lokalitách (15 %).

6.3 Vybavenost domácnosti a materiální deprivace

V části o bydlení byla uvedena vybavenost domácností starších Romů z hlediska koupelny, splachovacího záchodu a kuchyně či kuchyňského koutu. V rámci šetření ESD byla sledována také vybavenost těchto domácností vybranými spotřebními předměty a zavedení internetu (viz tabulka č. 12). Je zřejmé, že mezi méně časté vybavení domácností starších Romů patří automobil, počítač, tablet nebo notebook a internet. Ty si často domácnosti nemohou dovolit, určitá část respondentů však uvádí jiný než finanční důvod (typicky že předmět či internet nepotřebují, neumí s ním pracovat nebo se jim jeví příliš drahý).

Tabulka č. 12 **Vybavenost domácností starších Romů**

	Ano		Ne, domácnost si nemůže dovolit		Ne, z jiného (ne finančního) důvodu	
	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)
Telefon	912	91	74	7	16	2
Televizor	947	95	52	5	3	0
Internet	505	51	339	34	149	15
Pračka	892	89	84	8	25	3
Automobil	304	30	555	55	143	14
Vlastní postel pro každého člena domácnosti	923	92	71	7	6	1
Počítač, notebook nebo tablet	377	38	464	47	154	16

Zaostávání ve vybavenosti domácnosti uvedenými statky se projevuje výrazněji u romských seniorů nad 60 let, a zvláště pak u těch, kteří jsou ve věku 70 a více let. Právě ti často odůvodňují absenci internetu a počítače v domácnosti tím, že o ně nemají zájem či s nimi neumí pracovat. To naznačuje zvýšené riziko vyloučení v oblasti informačních technologií u romských seniorů, které se s postupující digitalizací může negativně projevovat v řadě oblastí života (obzvláště pak u osob, které nedisponují ani mobilním telefonem). Navíc je zřejmé, že toto riziko hrozí i seniorům v domácnostech, které jsou internetem a PC vybavené – jejich přítomnost v domácnosti totiž ještě nutně neznamená, že je starší členové domácnosti používají. To je patrně z podílu Romů využívajících internet, jenž se s věkem prudce snižuje: na internetu bylo v posledních 12 měsících pouze 62 % respondentů ve věku 50–59 let; u starších pak je tento podíl ještě výrazně nižší (37 % osob ve věku 60–69 let a jen 12 % 70letých nebo starších).

Tabulka č. 13 **Podíl domácností vybavených spotřebními předměty dle věku respondenta (%)**

	16–29 let	30–39 let	40–49 let	50–59 let	60–69 let	70+ let
Telefon	98	98	98	94	90	87
Televizor	96	97	96	94	94	96
Internet	85	82	78	70	45	28
Pračka	92	94	93	90	88	89
Automobil	44	50	50	42	25	20
Vlastní postel pro každého člena domácnosti	93	93	95	91	93	94
Počítač, notebook nebo tablet	67	67	65	54	32	20

Vybavenost domácnosti vybranými spotřebními předměty bývá, společně s dalšími položkami, využívána při identifikaci závažné materiální deprivace domácnosti. Za deprivované bývají považovány domácnosti, které si z finančních důvodů nemohou dovolit čtyři nebo více z následujících položek: zaplatit nečekaný výdaj, týdenní dovolenou mimo domov, automobil, vyhnout se dluhům na splátkách, jídlo s masem či rybou každý druhý den (případně vegetariánskou alternativu), dostatečně vytápět svůj byt, pračku, telefon, televizor. Podle tohoto přístupu v závažně materiálně deprivované domácnosti žilo 46 % starších Romů, což je vyšší podíl než v případě respondentů mladších 50 let (39 %)[32]. Jak ukazuje graf (graf č. 4), většina romských domácností si nemůže dovolit zaplatit nečekaný výdaj, což odráží nízký podíl domácností s úsporami a s tím spojenou nejistotu. Materiální deprivací pak častěji trpí starší Romové žijící v lokalitách ohrožených sociálním vyloučením, kde jejich podíl dosahuje 56 % oproti 38 % těch, kteří žijí mimo ně[33].

[32] Míra závažné materiální deprivace pro obecnou populaci ČR je pak řádově nižší – v roce 2024 dosahovala 3 %, přičemž ve vyšších kategoriích byl podíl deprivovaných ještě o něco nižší (ČSÚ 2025).
[33] To platí také pro mladší respondenty, rozdíl je ovšem výraznější: v SVL jich žije v závažně materiálně deprivované domácnosti 54 %, mimo ni 29 %.

Graf č. 4 **Podíl Romů, kteří žijí v domácnostech, jež si z finančních důvodů nemohou dovolit vybrané statky a služby, případně zaplatit nečekaný výdaj**

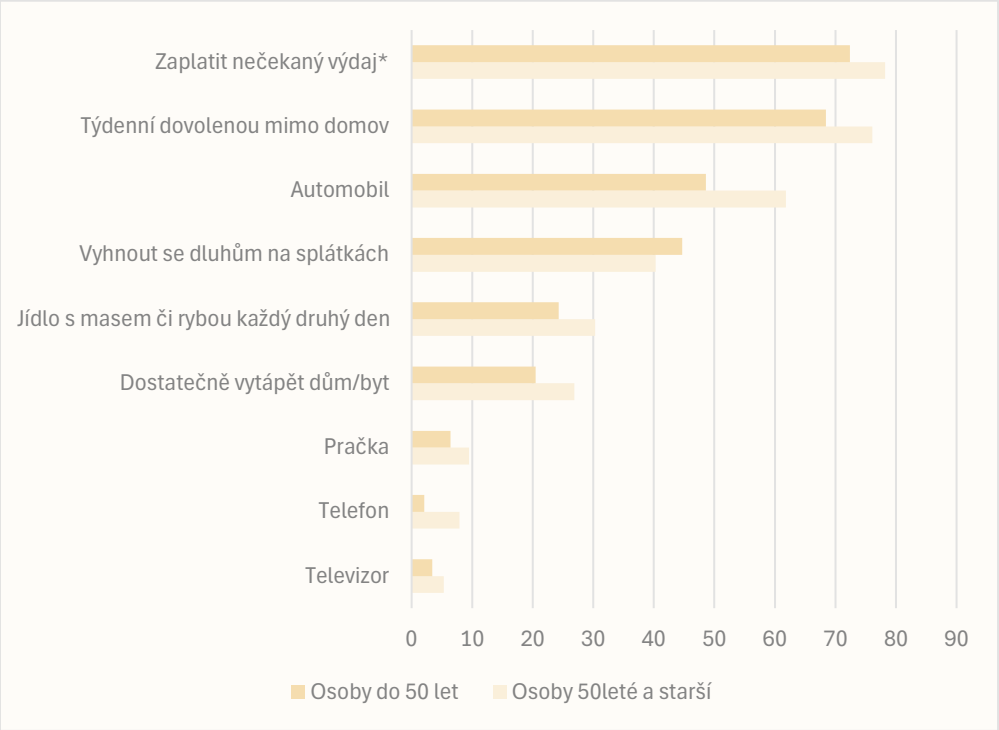

Pozn.: * V roce 2022 se jednalo o nečekaný výdaj ve výši kolem 13 tis. Kč, v roce 2023/24 pak kolem 14 tis. Kč.

Šetření ESD zjišťovalo také další indikátory materiální deprivace, a to takové, které se nevztahují k domácnosti, ale přímo k dotazovanému jednotlivci. Ukázalo se, že 30 % starších Romů si pořizuje pouze obnošené oděvy, protože si nákup nových nemůže dovolit. 17 % z nich pak nevlastní ani dva páry dobře padnoucích bot, z nichž by alespoň jeden byl vhodný k nošení po celý rok (u 11 % je tomu tak z finančních důvodů).

Špatná finanční situace se promítá také do oblasti životního stylu starších Romů: většina (76 %) z nich se nevěnuje pravidelným placeným volnočasovým aktivitám, vysoký podíl (69 %) neutratí týdně určitou částku pro sebe a téměř třetina (31 %) se neschází s přáteli či příbuznými ani jednou do měsíce, ať už v kavárně, restauraci, baru, nebo u sebe doma. Ve srovnání s mladšími věkovými kategoriemi je zřejmé omezování všech těchto aktivit, a to zejména u nejvyšších věkových kategorií (nad 60 let, a zejména u 70letých a starších). Rozdíl je přitom nejméně výrazný v oblasti kontaktů s přáteli a příbuznými, což naznačuje přetrvávající sociální kontakty i ve vyšším věku, případně význam příbuzenských vztahů (obě oblasti nelze v datech odlišit). Za povšimnutí také stojí poměrně nízký podíl osob, které se věnují placeným volnočasovým aktivitám i v nižším věku. Výsledky z první vlny šetření ESD, v níž byly zjišťovány také důvody neaktivity ve všech uvedených oblastech, ukazují, že v naprosté většině případů byla jako důvod uvedena finanční bariéra.

Tabulka č. 14 **Podíl osob, které se věnují vybraným aktivitám (%)**

	16–29 let	30–39 let	40–49 let	50–59 let	60–69 let	70+ let
Pořizují si alespoň některé nové oblečení (ne ze second handu, bazaru apod.)	85	80	82	80	65	64
Schází se alespoň jednou za měsíc s přáteli či příbuznými v kavárně, restauraci, baru, popř. ve svém vlastním domově	81	78	80	75	66	65
Věnují se ve svém volném čase pravidelně nějaké aktivitě, za kterou platí (sport, návštěva kina apod.)	52	45	42	36	19	12
Utratí každý týden určitou částku pro sebe (např. lístek do kina, drobný dárek atd.)	57	45	47	44	25	19

Informace o životním stylu pak můžeme doplnit o podíl kuřáků, který je mezi Romy navzdory poměrně vysokým cenám cigaret velmi vysoký (72 %) a celkově se neliší dle věku. Mezi mladšími věkovými kategoriemi je rozšířené i kouření elektrických cigaret nebo obdobných zařízení (ty kouří 22 % Romů mladších 50 let oproti 9 % starších Romů), které ovšem kombinují i s kouřením tabákových výrobků. V obecné populaci ČR je kuřáků výrazně nižší podíl (asi čtvrtina kouří tabákové výrobky a každý devátý elektronické cigarety[34]).

[34] Informace o kouření zveřejňuje Český zdravotní ústav, data za rok 2023 viz Csémy et al (2024).

7. Zdraví a zdravotní péče

Zdraví představuje oblast, v níž se projevují důsledky nerovností a kumulace znevýhodnění v průběhu života. Zhoršený zdravotní stav ve vyšším věku je výslednicí působení řady faktorů působících v průběhu životní dráhy od dětství (včetně prenatálního stadia) přes střední věk až do stáří. Mezi tyto faktory patří ekonomické a sociální znevýhodnění, ale také nezdravý životní styl a rizikové chování, zdraví škodlivé životní prostředí či omezený přístup ke zdravotní péči (Mutchler a Somerville 2016). Poznatky o Romech v evropských zemích dokládají jejich znevýhodnění v oblasti zdraví (AGE Platform 2020, FRA 2022 a 2020, Evropská komise 2014 ad.) a horší zdravotní stav, pokud je zohledněna odlišnost v demografické struktuře romské a obecné populace (tedy vyšší podíl mladých v romské populaci). Zdravotní stav Romů se v průběhu života zhoršuje výrazně rychleji a chronické nemoci nastupují v nižším věku (Evropská komise 2014), což platí i pro Českou republiku (Nesvadbová et al. 2009).

7.1 Zdraví

Že se zdravotní stav s postupujícím věkem zhoršuje, je všeobecně známá skutečnost, která platí také pro romskou populaci[35]. Padesát let se přitom jeví jako určitá hranice, od které významně narůstá podíl osob potýkajících se s dlouhodobými nemocemi a zdravotními problémy: zatímco ve věkové kategorii 40–49 let se jedná o pětinu (21 %), u padesátníků je podíl již více než dvojnásobný (43 %) a s věkem se dále zvyšuje až na 75 % u osob ve věku 70 a více let. Zdravotní problémy pak často vedou k dlouhodobým omezením v činnostech, které lidé běžně dělají – mezi staršími Romy se jedná o 59 %, přitom u 28 % jde o vážná omezení.

Starší Romové pak subjektivně hodnotí svůj celkový zdravotní stav spíše negativně: za špatný či velmi špatný jej označilo 31 %, přičemž s věkem se tento podíl zvyšuje (viz graf č. 5). Za pozornost také stojí velmi nízký podíl Romů ve věku nad 50 let, kteří svůj zdravotní stav hodnotí naopak pozitivně.

[35] Korelace mezi subjektivním hodnocením vlastního zdraví a věkem dosahuje vysoké hodnoty (Spearmanovo rhó = 0,603).

Graf č. 5 **Subjektivní hodnocení zdravotního stavu ve věkových kategoriích**

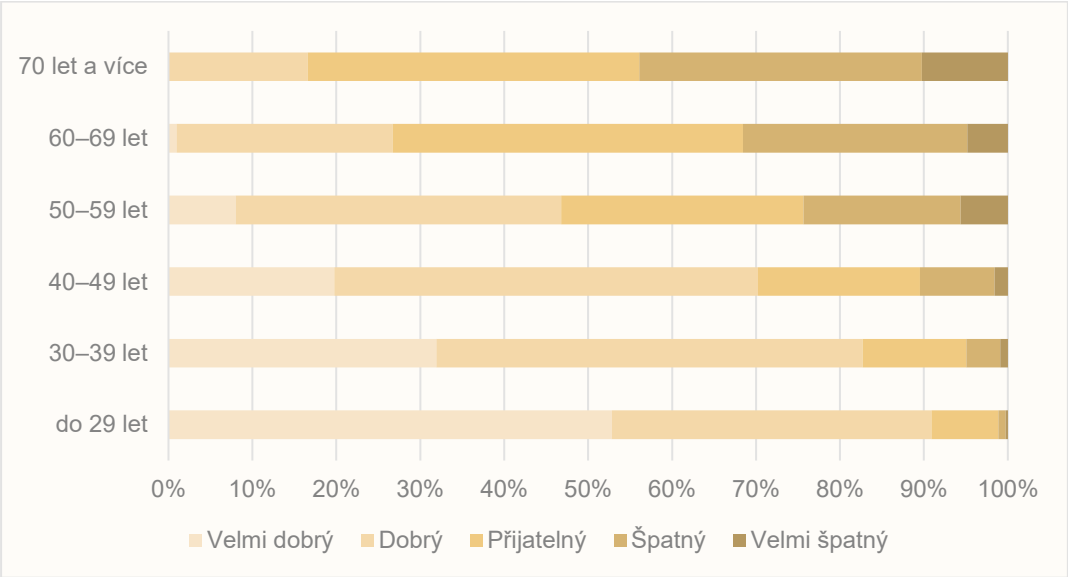

Při subjektivním hodnocení zdravotního stavu a vykazování dlouhodobých zdravotních problémů u starších Romů nehraje roli, zda žijí v SVL, nebo mimo ně. Jako významný se jeví spíše vliv chudoby – starší respondenti žijící v domácnosti ohrožené příjmovou chudobou jsou na tom zdravotně hůře. Častěji hodnotí svůj celkový zdravotní stav jako špatný či velmi špatný (41 % oproti 19 % v domácnostech nad hranicí příjmové chudoby) a výrazně vyšší je také podíl těch, kteří jsou kvůli zdravotním problémům omezeni v běžných činnostech (tabulka č. 15).

Tabulka č. 15 **Omezení ze zdravotních důvodů v činnostech, které lidé běžně dělají (starší Romové)**

	V chudých domácnostech		V ostatních domácnostech	
		%		%
Vážné omezení	145	38	63	16
Omezení, ale ne vážné	116	30	130	34
Bez omezení	122	32	194	50
Celkem	383	100	387	100

Veřejně dostupná data umožňují srovnání subjektivního hodnocení zdravotního stavu starších respondentů ze šetření ESD s obecnou populací v ČR. To ukazuje, že v obecné populaci je výrazně nižší podíl osob, které hodnotí svůj zdravotní stav jako špatný nebo velmi špatný (16 %). Rozdíl se projevuje také v podílu lidí, kteří jsou ze zdravotních důvodů omezeni v běžných činnostech – nějakým způsobem je omezeno 44 % obecné populace ČR ve věku nad 50 let (12 % vážně)[36]. Horší zdravotní stav starších Romů odpovídá také rozdílným středním délkám života obou srovnávaných populací (viz výše). V této souvislosti je také nutné mít na zřeteli, že do hodnocení zdravotního stavu vstupují na straně obecné populace také lidé v nejvyšších věkových kategoriích, které mají mezi Romy jen velmi nízké zastoupení (nad 80 let).

Starší Romové se často potýkají také s problémy v oblasti duševního zdraví. Šetření ESD využilo pro vyhodnocení duševního zdraví indexu WHO-5, který je založen na pěti položkách vztahujících se k subjektivní psychické pohodě v posledních dvou týdnech (viz tabulka č. 16).

Tabulka č. 16 **Duševní zdraví starších Romů – položky indexu WHO-5**

	V posledních dvou týdnech...									
	Cítil/a jsem se spokojeně a v dobré náladě.		Cítil/a jsem se klidně a uvolněně.		Cítil/a jsem se čile a energicky.		Probouzel/a jsem se čerstvá a odpočinutá.		Můj život byl naplněn věcmi, které mě zajímaly.	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nikdy	32	3	43	4	88	9	71	3	32	3
Někdy	269	28	245	25	299	31	304	30	279	30
Méně než polovinu času	174	18	181	19	240	25	226	22	201	22
Více než polovinu času	252	26	260	27	195	20	197	25	234	25
Většinu času	184	19	188	19	118	12	128	16	151	16
Stále	50	5	51	5	31	3	36	4	39	4
Celkem	961	100	968	100	971	100	962	100	936	100

[36] vlastní výpočet z dat uvedených v tabulce č. 18 publikace *Příjmy a životní podmínky domácností – 2023* (ČSÚ 2024)

Hodnoty indexu WHO-5 se pohybují v rozmezí od 0 (nejhorší) do 100 (nejlepší). Celkově pro romskou populaci platí, že s rostoucím věkem klesají dosahované hodnoty WHO-5 (Pearsonovo r = -0,339). Starší Romové dosahují průměrné hodnoty 46, která je nízká a indikuje rozšíření výskytu problémů v oblasti jejich duševního zdraví. Jedná se o hodnotu, která je výrazně nižší než u mladších Romů (průměrná hodnota je 61). Hodnoty WHO-5 také úzce souvisejí se subjektivním hodnocením celkového zdravotního stavu (pro celý soubor dosahuje Spearmanovo rhó - 0,512; u starších Romů pak -0,337) a s pocitem sociálního vyloučení[37] (Spearmanovo rhó = -0,382, resp. -0,336).

Pro romskou populaci, včetně starších Romů, platí, že lidé žijící v SVL vykazují nižší průměrnou hodnotu indexu WHO-5 než lidé mimo SVL, nicméně rozdíly jsou poměrně nízké (4 body). Výraznější je ovšem rozdíl WHO-5 podle rizika chudoby: starší Romové, kteří žijí v domácnosti ohrožené chudobou, dosahují pouze průměrné hodnoty 39, zatímco ti z domácností nad hranicí relativní příjmové chudoby hodnoty 53[38].

Index WHO-5 bývá využíván také pro stanovení rizika deprese: za ohrožené depresemi jsou považovány osoby, jejichž index dosahuje hodnoty 50 nebo nižší[39]. To se podle šetření ESD týká více než poloviny starších Romů (57 %) oproti necelé třetině (31 %) Romů do 50 let. Bližší pohled na kategorii starších Romů pak ukazuje, že zvláště ohrožení jsou romští senioři ve věku nad 60 let, u kterých se podíl ohrožených depresí blíží dvěma třetinám (63 %).

Tabulka č. 17 **Osoby ohrožené depresí**

	Počet	Podíl ohrožených depresí (%)
Do 50 let	530	31
50 let a více	517	57
- 50–59 let	160	47
- 60–69 let	238	62
- 70 let a více	119	65
Celkem	1047	40

[37] korelace WHO-5 s níže uvedeným indexem sociálního vyloučení
[38] Pro celou populaci je rozdíl obdobný, pouze na vyšší úrovni (49 u ohrožených chudobou oproti 62 u ostatních).
[39] viz např. Topp et al. (2015)

7.2 Zdravotní péče

Data ze šetření ESD dále ukazují problémy ve využívání zdravotní péče; data ovšem neumožňují upřesnit, nakolik se jedná o nedostupnost jednotlivých zdravotnických služeb[40], a nakolik o postoj k péči o zdraví na straně respondentů, který se promítá do jejich poptávky po těchto službách. V době šetření nebylo u praktického lékaře registrováno 13 %, a u zubního lékaře pak dokonce téměř dvě třetiny (64 %) starších Romů. Pouze ve druhé vlně šetření ESD byla rovněž zjišťována registrace žen u gynekologa, přičemž i v této oblasti byl zjištěn vysoký podíl starších žen, které registrovány nejsou (47 %). Ve srovnání s mladšími věkovými kategoriemi je patrná nižší míra registrace u zubního lékaře (rozdíl činí 8 p. b.), a zejména u gynekologa (rozdíl 32 p. b.).

Srovnání také ukazuje, že starší respondenti častěji než ti mladší navštěvují praktické lékaře a specialisty[41] (v posledních 12 měsících je navštívilo 70 % osob ve věku nad 50 let, ale jen 48 % mladších), což zřejmě souvisí s vyšším výskytem zdravotních problémů ve vyšších věkových kategoriích. Současně však data indikují, že dochází k určitému neuspokojení potřeby péče praktických lékařů a specialistů: část respondentů totiž uvádí, že v posledních 12 měsících nenavštívili praktického lékaře nebo specialistu vždy, když potřebovali. Tento podíl byl o něco vyšší v roce 2022, což je zřejmě spojeno s pandemickou situací v předchozím období a s tím spojenými omezeními. Ještě vyšších hodnot pak dosahuje podíl osob, u kterých nebyla uspokojena potřeba stomatologické péče (viz tabulka č. 18).

[40] Pohled na celý soubor z obou vln šetření ESD (2 817 respondentů ve věku 16 a více let) ukazuje, že z regionálního hlediska v oblasti registrace u praktického lékaře vybočuje Ústecký kraj, kde má svého praktického lékaře pouze 61,6 % respondentů, zatímco ve všech ostatních krajích se jedná o hodnoty okolo 90 %. Pokud jde o zubní lékaře, je pokrytí celkově výrazně nižší, a navíc se projevují větší rozdíly mezi kraji – podíl registrovaných se pohybuje od 29 % v Ústeckém kraji až po 81 % v Královéhradeckém kraji; hodnota za ČR dosahuje 41 %. Zjištění naznačují, že se s nejnižší dostupností obou zdravotnických služeb potýkají Romové v Ústeckém kraji.

[41] Jedná se o specialisty s výjimkou zubních lékařů a gynekologů, u kterých byla situace zjišťována samostatně. Podíl těch, kteří navštívili v posledním roce zubaře, byl obdobný (50 % starších, 52 % mladších). Oproti tomu služeb gynekologa využily častěji mladší ženy (47 %) než starší (17 %).

Tabulka č. 18 **Potřeba zdravotní péče u starších Romů a její neuspokojení (v posledních 12 měsících)**

	Potřebovali navštívit		Nenavštívili vždy, když potřebovali	
		%		%
praktického lékaře nebo specialistu (mimo zubaře)	673	69	85	13
zubaře	189	19	57	30

Pozn.: Jedná se o podíl respondentů (50+), kteří nenavštívili uvedeného lékaře vždy, když potřebovali, na celkovém počtu těch, kteří daného lékaře v daném období potřebovali.

V tomto ohledu ovšem vystupuje do popředí skutečnost, že zubaře potřebovalo navštívit výrazně méně respondentů než praktického lékaře či jiného specialistu. Pokud srovnáme podíl osob s neuspokojenou potřebou zdravotní péče mezi respondenty ve věku nad 50 let jako celku, pak rozdíl není tak velký: jedná se o 9 % v případě potřeby péče praktického lékaře či specialisty a 6 % v případě stomatologické péče. I tyto hodnoty jsou však poměrně vysoké.

Starší Romové, kteří byli v posledních 12 měsících před dotazováním jako pacienti v kontaktu se zdravotnickými službami, se často cítili diskriminovaní ze strany pracovníků příslušných zařízení. Každý pátý z nich (20 %) měl pocit, že s nimi zdravotnický nebo jiný personál zacházel jinak (hůře) než s ostatními pacienty. Starší Romové se přitom diskriminovaní cítili o něco častěji než mladší věkové kategorie, rozdíl však není vysoký (4 p. b.). Za základ diskriminace starší Romové považovali především svůj původ či barvu pleti; uvedeny však byly i jiné důvody, např. věk či obezita.

Tabulka č. 19 **Pocit diskriminace při využívání zdravotnických služeb u starších Romů**

		Počet	Podíl (%)
Ne		571	80
Ano	kvůli barvě pleti	38	5
	kvůli romskému původu	84	12
	kvůli věku	10	1
	z jiného důvodu	12	2
	neví proč nebo neuvedl/a	1	0
Celkem – počet osob v kontaktu se zdravotnickými službami v posledních 12 měsících		716	100

8. Vnímání vlastní pozice ve společnosti

8.1 Diskriminace

Zdravotnictví není jedinou oblastí, v níž starší Romové pociťují nerovné zacházení, jedná se však o jednu z nejvýznamnějších, jež byly v rámci šetření ESD sledovány. To je dáno zejména vysokým podílem osob, které zdravotnických služeb využívají. Podobně je tomu také v sociální oblasti, tedy typicky při jednání s úřady v souvislosti se sociálními dávkami nebo při zprostředkování zaměstnání: o pomoc v sociální oblasti žádala v posledních 12 měsících před dotazováním polovina starších Romů, přičemž 29 % z nich se při tom cítilo diskriminovaných. Ještě výrazněji je pocit diskriminace rozšířen v oblasti bydlení, nicméně recentní zkušenost s hledáním bydlení měla jen asi desetina starších Romů (viz tabulka č. 20)[42].

Tabulka č. 20 **Pocity diskriminace starších Romů v posledních 12 měsících**

	Počet osob, které cítily diskriminaci	Počet osob v dané situaci	Podíl na počtu osob v dané situaci (%)	Podíl na celkovém počtu respondentů (%; N = 1002)
Při kontaktu se školou	9	65	14	1
Při hledání bydlení	69	97	71	7
Při využívání zdravotnických služeb	145	716	20	15
Při žádání o pomoc v sociální oblasti	142	490	29	14

Je zřejmé, že pocit diskriminace je v romské populaci velmi rozšířený, a to bez ohledu na věk. Celkově referovala o recentní zkušenosti s diskriminací alespoň v jedné z oblastí uvedených v tabulce více než čtvrtina (29 %) dotázaných Romů. Podíly diskriminovaných na celkovém počtu osob v dané věkové kategorii byly vyšší u mladších respondentů (30 % oproti 26 % starších Romů), což je dáno skutečností, že se mladší lidé častěji dostávali do situací, v nichž mohlo k diskriminaci dojít (s výjimkou oblasti

[42] Starší Romové se také cítí diskriminováni na trhu práce, a to jak při hledání zaměstnání, tak také při jeho výkonu. Data umožňují vyhodnotit tuto oblast pouze pro druhé šetření ESD na přelomu let 2023 a 2024; tedy na malém vzorku 477 osob starších 50 let. Pocit diskriminace zde byl spojen především s hledáním zaměstnání (20 osob z 39 hledajících práci), v práci se pak týkal asi desetiny pracujících starších Romů (13 ze 103 zaměstnaných).

zdravotnictví). Pokud se však zaměříme pouze na osoby, jež byly vystavené možnosti diskriminace ve sledovaných oblastech (tj. těch, které byly např. v kontaktu se školami, zdravotnickými službami nebo žádaly o pomoc v sociální oblasti), pak jsou podíly diskriminovaných mezi mladými i staršími Romy obdobné.

Za základ své diskriminace starší Romové zcela jednoznačně považovali svoji romskou příslušnost, část z nich ovšem referovala o diskriminaci na základě věku (celkově se jednalo o 21 starších Romů)[43]. Vzhledem k tomu, že respondenti mohli uvést vždy pouze jeden důvod, je pravděpodobné, že u části respondentů dochází k souběhu faktorů, který není možné na základě dat identifikovat[44].

Kromě diskriminace se starší Romové setkávají také s nenávistným jednáním, které dávají do spojitosti se svým romským původem. Jedná se o obtěžování a urážky verbální i neverbální, napadání v kyberprostoru a vyhrožování násilím. 2 % starších Romů se dokonce v posledních 12 měsících před dotazováním setkala s fyzickým napadením. Negativními projevy jsou sice v komunikaci s ostatními lidmi o něco méně zasaženi než mladší generace, i tak jsou však podíly vysoké.

Tabulka č. 21 **Zkušenost s nenávistnými projevy z důvodu romské příslušnosti (během posledních 12 měsíců)**

	Mladší 50 let		50 let a více	
	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)
Urážky, obtěžování	343	20	138	15
Vyhrožování násilím	148	8	54	6
Urážlivé posunky, nevhodné pohledy	492	29	230	24
Obtěžování v elektronické komunikaci	63	4	10	1
Fyzické napadení	48	3	23	2

[43] Diskriminace na základě věku se častěji objevovala také u nejmladší věkové kategorie do 25 let.
[44] Roli také zřejmě sehrává skutečnost, že nebylo možné zahrnout do analýzy diskriminaci na trhu práce, která v 1. šetření ESD nebyla zachycena.

8.2 Pocit vyloučení ze společnosti

Riziko sociálního vyloučení je typicky sledováno prostřednictvím indikátorů v klíčových oblastech života, zejména v oblasti příjmové chudoby a materiální deprivace, bydlení, vzdělávání a zaměstnanosti. Významná je však také subjektivní dimenze sociálního vyloučení, jež souvisí s vnímáním vlastního postavení ve společnosti, pocitem sounáležitosti či naopak odcizení, stigmatizace, důvěry či nedůvěry ve vztahu k většinové společnosti a jejím institucím.

Data ESD ukazují, že Romové pociťují marginalizaci a sociální vyloučení; celkově přibližně každý sedmý respondent přímo uvedl, že se cítí vyloučený ze společnosti. U starších Romů to pak byl téměř každý pátý (viz tabulka č. 22). Současně vnímají negativní, nadřazené postoje ostatních, ať už z důvodů socioekonomických (postavení na trhu práce, příjmy), či příslušnosti k romské menšině. V tomto se starší Romové výrazněji neliší od mladších věkových kategorií[45].

Tabulka č. 22 **Subjektivní vnímání sociálního vyloučení (osoby, které souhlasí s uvedenými výroky)**

	Osoby do 50 let		Osoby 50leté a starší	
		Podíl (%)		Podíl (%)
Cítím se vyloučený ze společnosti	225	13	168	18,3
Život je dnes tak složitý, že se v něm jen stěží můžu orientovat	697	41	550	60
Mám pocit, že to, co dělám, není ostatními doceněno	546	34	311	37
Někteří lidé se na mě dívají spatra (povýšeně) kvůli mému pracovnímu zařazení nebo příjmu	603	37	357	41
Někteří lidé se na mě dívají spatra (povýšeně), protože jsem Rom/ka	885	51	495	53

[45] Korelační analýza ukazuje, že pocit sociálního vyloučení v jednotlivých položkách souvisí s věkem, nicméně jedná se o velmi nízké hodnoty korelace. Výjimkou je pocit složitosti současného života a s ním spojené obtíže se v takovém světě zorientovat – problémy tohoto typu s věkem narůstají (Spearmanovo rhó 0,241).

Index sociálního vyloučení vyjádřený jako průměrná číselná hodnota prvních čtyř položek uvedených v tabulce dosahuje u starších Romů hodnoty 3,1 na škále od 1 do 5 (čím vyšší hodnota, tím větší pocit vyloučení). Není překvapivé, že pocity sociálního vyloučení jsou výraznější u starších Romů, kteří žijí v chudých domácnostech (index sociálního vyloučení 3,3 oproti 2,9 v ostatních domácnostech) a v lokalitách, které jsme výše označili za ohrožené sociálním vyloučením (3,3 v SVL oproti 3,0 mimo SVL).

8.3 Důvěra a participace

Pocity diskriminace a sociálního vyloučení se projevují také v (nízké) důvěře Romů ve státní instituce a v jejich omezené ochotě podílet se na veřejném dění, včetně účasti ve volbách. Může se jednat o reakci na vnímané i reálné znevýhodnění ve společnosti, současně představují určitou bariéru řešení řady problémů, s nimiž se Romové potýkají. Příkladem může být skutečnost, že případy diskriminace a nenávistného jednání většinou ani nejsou nahlašovány. Data ESD ukazují, že neochota obětí ohlašovat tyto případy negativních postojů panuje bez ohledu na věk. Poslední případ nenávistného jednání (ať už v osobním, nebo elektronickém kontaktu) nahlásilo pouze 9 % starších Romů, kteří jej v posledních 12 měsících zažili. Vyšší podíl pak ohlásil poslední případ fyzického napadení, ovšem i tak se jedná o méně než polovinu respondentů s touto zkušeností (44 %).

Dotazníkové šetření nezjišťovalo důvody, proč se oběti rozhodly poslední případy negativního jednání nenahlásit. Příčin je jistě více, jednou z nich však bude právě nízká důvěra v instituce, na které by se Romové mohli se svou stížností obracet. To platí zejména ve vztahu k policii a soudům (viz graf č. 6).

Graf č. 6 **Důvěra starších Romů ve vybrané instituce (průměrná hodnota na škále)**

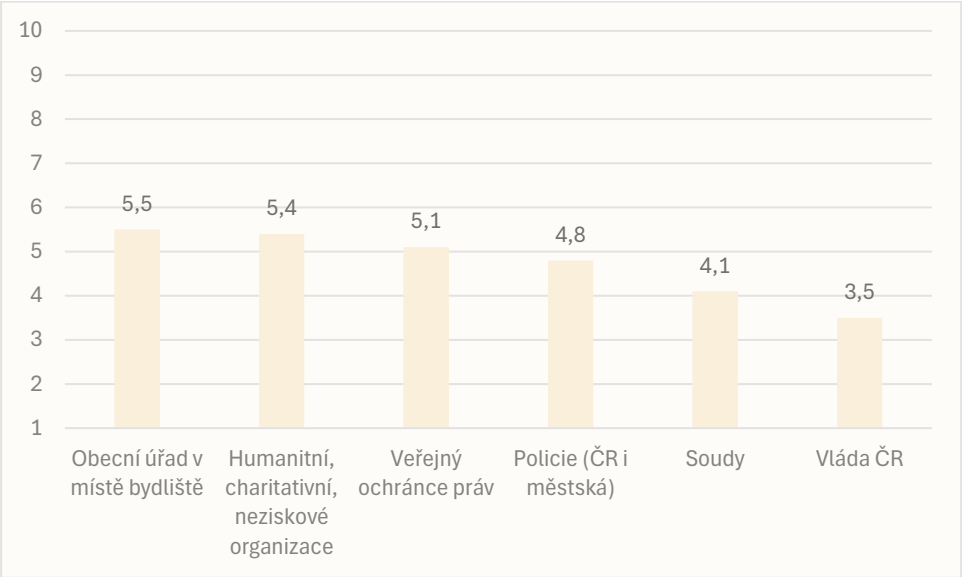

Pozn.: průměrná hodnota na škále od 1 (vůbec nedůvěřuje) do 10 (naprostá důvěra)

Je zřejmé, že celkově je důvěra v uvedené veřejné instituce nízká. Relativně vyšší důvěře se mezi staršími Romy, stejně jako mezi těmi mladšími, těší obecní úřady v místě bydliště a také neziskové organizace. To lze dokumentovat také podílem osob, které jim vyjádřily důvěru (vyjádřeno v rámci desetibodové škály hodnotami v rozmezí 6–10): v případě obecních úřadů se jednalo o 53 % starších Romů, u neziskových organizací 49 %. Na opačné škále pak stojí republiková vláda, jíž důvěřuje jen 23 % starších Romů, a soudy (30 %)[46].

Diskriminace, sociální vyloučení a nedůvěra se pojí také s nízkým zájmem Romů podílet se na správě věcí veřejných, jak naznačují data ohledně jejich nízké účasti ve volbách. Voleb se nikdy v životě nezúčastnila více než polovina všech starších Romů, a dokonce téměř dvě třetiny (64 %) mladších respondentů, kteří již alespoň jednou takovou možnost měli (tj. mimo osoby, které dosud nebyly oprávněny volit v žádných volbách)[47].

[46] Nejsou k dispozici srovnatelná data pro obecnou populaci ČR. Dotazníková šetření CVVM nicméně opakovaně ukazují, že republikové vládě důvěřuje pouze malá část české veřejnosti (například na podzim roku 2023 jí spíše nebo rozhodně důvěřovalo pouze 18 %); opačně tomu je například ve vztahu ke starostům (67 %), obecním zastupitelstvím (62 %) nebo veřejnému ochránci práv (56 %).
[47] O omezené participaci Romů na správě věcí veřejných svědčí také jejich nízká reprezentace ve volených orgánech veřejné správy. Jak uvádí *Zpráva o stavu romské menšiny 2023/24*, zastoupení Romů ve volených funkcích na národní či lokální úrovni je mizivé; nejsou zastoupeni ani v jedné komoře parlamentu.

Graf č. 7 **Účast ve volbách**

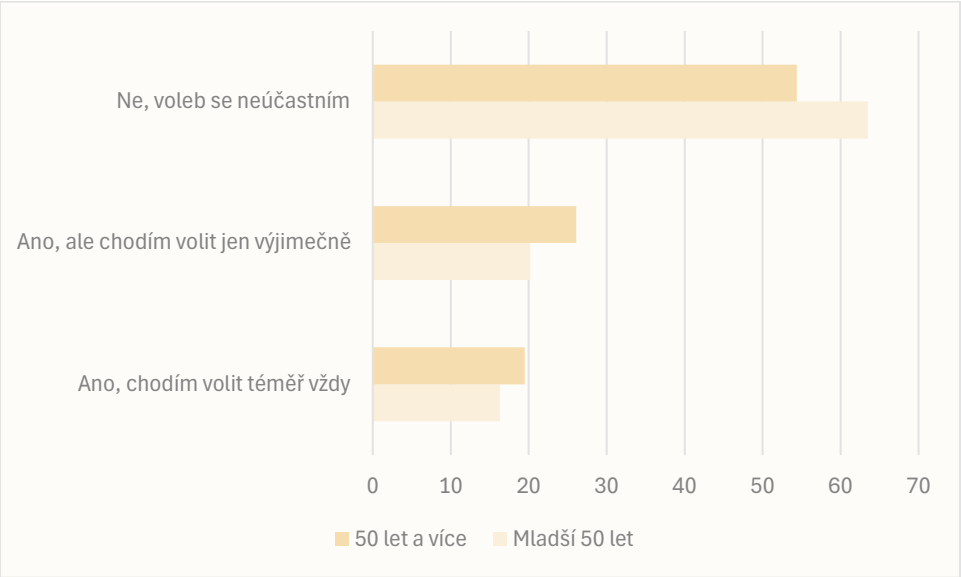

Pozn.: Odpověď na otázku: „Byl jste někdy volit (např. v místních, krajských, senátních, parlamentních nebo prezidentských volbách)?

Nízká účast Romů ve volbách se následně promítá do jejich minimální politické reprezentace. V důsledku toho Romové prakticky nemají zastoupení v obecních a krajských samosprávách ani v parlamentních či vládních strukturách (viz např. Úřad vlády 2025).

Závěr

Analýza dat ukazuje celkově znevýhodněnou situaci starších Romů v České republice, která odráží kumulaci rizik v různých oblastech. Prekarita se projevuje v marginalizaci a sociálním vyloučení, chudobě a materiální deprivaci značné části romské populace a v některých ohledech jsou jí mladší věkové kategorie zatíženy i výrazněji, ve vyšším věku se však silně projevují její negativní dopady v oblasti zdraví a duševní pohody. Znevýhodněné postavení starších Romů přitom nelze redukovat pouze na jejich individuální volby či jednání – je výsledkem dlouhodobého působení strukturálních faktorů, které ovlivňovaly jejich životní dráhu od raného dětství. Jako jeden ze zásadních faktorů se jeví segregace ve vzdělávání a s tím související omezený přístup ke kvalifikovaným pracovním příležitostem, který se jako zvláště významný handicap projevil po roce 1989 v souvislosti s tržní transformací a s postupujícími procesy globalizace, rozvoje technologií a restrukturalizace trhu práce.

Prekarita na trhu práce se projevuje v situaci starších Romů, kteří jsou dosud v ekonomicky aktivním věku, v podobě vysokého podílu nezaměstnaných a v obsazování marginálních, nejistých pracovních pozic, které nezaručují ochranu proti chudobě. Znevýhodnění na pracovním trhu se pak zprostředkovaně promítá také do situace Romů v postproduktivním věku, a to s ohledem na vazbu mezi délkou zaměstnání, výší pracovních příjmů a zabezpečením ve stáří. Tyto skutečnosti ukazují na potřebu cílených opatření, která by starším Romům umožnila participaci na pracovním trhu (včetně posílení individuální práce s nezaměstnanými a zvýšení dostupnosti opatření aktivní politiky zaměstnanosti), a to na regulérních pracovních místech.

Asi polovina starších Romů žije v domácnostech ohrožených relativní příjmovou chudobou a s ní spojenou závažnou materiální deprivací. Nízké příjmy se projevují v dluzích – přes 40 % z nich žije v zadlužených domácnostech, mnozí splácí půjčky, ať už formální (včetně půjček na bydlení), nebo neformální. Finanční problémy vedou jak k opožďování se se splátkami těchto dluhů, tak k opožďování se s platbami spojenými s užíváním bytu. Přibližně na pětinu starších Romů pak byla v posledních pěti letech dokonce uvalena exekuce. Tato zjištění ukazují na potřebu zjednodušeného oddlužení pro seniory s nízkými příjmy, rozšíření terénního dluhového poradenství v lokalitách s vysokým výskytem zadlužení a opatření zaměřených na prevenci neformálních půjček, které jsou u starších osob často reakcí na akutní finanční nouzi.

Prekarita se výrazně projevuje i v oblasti bydlení, ať už jde o jeho kvalitu, či dostupnost. Starší Romové častěji žijí v bytech, které nejsou vybaveny základním hygienickým a provozním zázemím, jsou ve špatném stavebně-technickém stavu, tmavé a nedostatečně vytápěné. Vzhledem k tomu, že kvalita bydlení má přímý dopad na zdraví a celkovou životní pohodu, považujeme za vhodné zaměřit se na programy rekonstrukcí bytů obývaných seniory, podporu energetických úspor v domácnostech starších osob a rozvoj služeb umožňujících „ageing in place“, tedy setrvání ve vlastním bydlení i při zhoršujícím se zdravotním stavu.

Sociální vyloučení Romů v České republice, které se projevuje v řadě klíčových oblastí života, má také významnou vztahovou dimenzi. Starší Romové zažívají pocity diskriminace ve společnosti podobně jako mladší generace Romů, pouze vstupují méně často do kontaktu s institucemi, v nichž by mohlo k takovému jednání docházet (s výjimkou zdravotnictví). Za základ diskriminace považují primárně svoji romskou etnicitu, nicméně roli hrají také další faktory, jako je vyšší věk. V této souvislosti je klíčové posílit mobilní zdravotně-sociální týmy, které by starším Romům pomáhaly překonávat bariéry v přístupu ke zdravotní péči, a rozvíjet programy zaměřené na duševní zdraví seniorů, kteří často zažívají izolaci a nízkou důvěru v instituce. Přínosné by bylo také vzdělávání zdravotnického personálu v oblasti jednání s pacienty, kteří jsou odlišného (menšinového) etnického původu. Mimo oblast zdravotnictví pak považujeme za přínosné podporovat komunitní programy pro seniory – ty posilují sociální vazby, poskytují prostor pro osobní rozvoj, zapojení do veřejného dění a pocit sounáležitosti.

Celkově zjištění ukazují, že zlepšení situace starších Romů vyžaduje kombinaci opatření zaměřených na zdravotní péči, příjmovou stabilitu, řešení dluhů, kvalitu bydlení a posílení sociální participace. Zároveň je nezbytné vzdělávat pracovníky veřejných institucí v oblasti ageismu a anticikanismu a systematicky monitorovat diskriminační jednání. Pouze komplexní přístup, který reflektuje specifické potřeby starší romské populace a zároveň cílí na strukturální bariéry, může přispět k tomu, aby starší Romové mohli v České republice žít důstojný život.

Veřejné politiky se zaměřují především na mladší generace Romů, což je s ohledem na preventivní přístup a snahu omezit prekaritu v průběhu života (a tedy i ve stáří) pochopitelné a důležité. Na druhou stranu by se však nemělo zapomínat ani na starší Romy – také oni jsou občany České republiky a jejich znevýhodnění je alespoň z části důsledkem dlouhodobých strukturálních podmínek, diskriminace a kumulativních nevýhod. Proto je nezbytné, aby i tato skupina byla v politických opatřeních adekvátně reflektována a podporována.

Literatura

AGE Platform Europe. *AGE Barometer 2020*. Brussels: AGE Platform Europe, 2020. Dostupné z: https://www.age-platform.eu/age-barometer-shows-how-covid-19-has-magnified-pre-existing-struggles-for-many-older-people

AGE Platform Europe & European Roma Information Office (ERIO). *Joint statement: The socio-economic discrimination of older Roma should be included in Roma integration strategies*. Brussels: AGE & ERIO, 2014. Dostupné z: https://www.age-platform.eu/age-and-erio-joint-statement-the-socio-economic-discrimination-of-older-roma-should-be-included-in-roma-integration-strategies

BANGA, Patrik. Skutečná cesta ven. Brno: Host – vydavatelství, 2023. ISBN 978-80-275-1478-6

BARTÁKOVÁ, Helena. Příslušníci romských komunit na trhu práce v perspektivě marginalizace a sociální exkluze. In: ŠIMÍKOVÁ, Ivana; VAŠEČKA, Imrich a kol. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 25–65. ISBN: 80-7364-009-0.

CSÉMY, Ladislav; DVOŘÁKOVÁ, Zuzana; FIALOVÁ, Alena; MALÝ, Marek a SKÝVOVÁ, Miroslava. *Národní výzkum užívání tabáku a alkoholu v České republice 2023*. Praha: Státní zdravotní ústav, 2024. ISBN 978-80-7071-450-8. Dostupné z: https://mzd.gov.cz/wp-content/uploads/2024/05/Narodni-vyzkum-uzivani-tabaku-a-alkoholu-v-Ceske-republice-2023.pdf

CVVM. *Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – duben/květen 2023*. Tisková zpráva. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5699-romove-a-souziti-s-nimi-ocima-ceske-verejnosti-duben-kveten-2023

CVVM. *Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – srpen 2025*. Tisková zpráva. Dostupné z: Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – srpen 2025 - Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM)

DANNEFER, Dale. *Systemic and reflexive: Foundations of cumulative dis/advantage and life-course processes*. The Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 2020, 75(6), s. 1249–1263. ISSN 1079-5014. DOI: 10.1093/geronb/gby118.

DAVIDOVÁ, Eva. Mezigenerační změna: Ke ztrátě dvou generací Romů v uplynulém půlstoletí (v důsledku poválečné migrace a asimilačních tlaků v 50.–80. letech 20. století). In: JAKOUBEK, Marek a BUDILOVÁ, Lenka, eds. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 238–266. ISBN 978-80-7325-178-9.

DAVIDOVÁ, Eva; ELICHOVÁ Markéta a DVOŘÁKOVÁ Jitka. *Kvalita života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva*. Kontakt. Zdravotně sociální vědy, 2008, roč. 10, č. 1, s. 163–171. ISSN 1212-4117.

DÖRRE, Klaus. Above-Below, Inside-Outside: Precarity, Underclass and Social Exclusion in Demobilized Class Societies. In: CHOONARA, Joseph; MURGIA Annalisa a CARMO Renato Miguel, eds. *Faces of Precarity: Critical Perspectives on Work, Subjectivities and Struggles*. Bristol: Bristol University Press, 2022, s. 61–77. ISBN 978-1-5292-2007-0. DOI: 10.1332/policypress/9781529220070.003.0005.

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS (FRA). *Roma in 10 European Countries – Main results. Roma Survey 2021.* Vienna: FRA, 2022 [2026-01-08]. Lux.: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-9461-797-2, doi:10.2811/857219. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results_en.pdf

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS (FRA). *Roma and Travellers in six countries – Roma and Travellers Survey 2019.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. ISBN 978-92-9474-971-0, ISBN 978-92-9474-972-7. doi:10.2811/59861. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-roma-travellers-six-countries_en.pdf

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS (FRA). *Rights of Roma and Travellers in 13 European countries – Perspectives from the Roma Survey 2024.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2025. ISBN 978-92-9489-669-8 (PDF). doi:10.2811/9919091 (PDF). Dostupné z: Rights of Roma and Travellers in 13 European countries – Perspectives from the Roma Survey 2024

EVROPSKÁ KOMISE. Roma Health Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. ISBN 978-92-79-37903-1. DOI 10.2772/31384. Dostupné také z: https://health.ec.europa.eu/document/download/d990eeb2-adcc-4a53-a158-9412c43d4674_en?filename=2014_roma_health_report_es_en.pdf

EVROPSKÉ STŘEDISKO PRO PRÁVA ROMŮ. *Nucené a kruté: Sterilizace a její důsledky pro romské ženy v České republice (1966–2016)* [online]. Budapešť: Evropské středisko pro práva Romů, 2016 [cit. 2025-11-04]. Dostupné z: https://www.errc.org/reports-and-submissions/nucene-a-krute-sterilizace-a-jeji-dusledky-pro-romske-zeny-v-ceske-republice-1966-2016

FERRARO, Kenneth F.; SHIPPEE, Tetyana Pylypiv. Aging and Cumulative Inequality: How Does Inequality Get Under the Skin? *The Gerontologist*, 2009, roč. 49, č. 3, s. 333–343. ISSN 0016-9013. DOI: 10.1093/geront/gnp034

FÓNADOVÁ, Laura et al. *Výsledky výběrového šetření romské populace – vyhodnocení indikátorů*. Praha: RILSA, 2022.

Gabal Analysis & Consulting. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GAC, 2006.

GRENIER, Amanda; HATZIFILALITHIS Stephanie; LALIBERTE-RUDMAN Debbie; KOBAYASHI Karen; MARIER Patrik a PHILLIPSON Chris. *Precarity and aging: A scoping review*. The Gerontologist, 2020, roč. 60, č. 8, s. e620–e632. ISSN 0016-9013. DOI: 10.1093/geront/gnz135.

CHARTA 77. O postavení Cikánů-Rómů v Československu. 1978. Dostupné na https://romea.cz/cz/domaci/historicke-okenko-dokument-charty-77-o-postaveni-cikanu-romu-v-ceskoslovensku-z-prosince-1978

JAKOUBEK, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo (mo)logicus*. 1. vyd. Praha: BMSS-Start, 2004. 317 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-86140-21-0.

KLÍČOVÁ, Kateřina. Podmínky bydlení příslušníků romské komunity jako marginalizované sociální skupiny a rezidenční segregace. In: ŠIMÍKOVÁ, Ivana; VAŠEČKA, Imrich a kol. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 95–131. ISBN: 80-7364-009-0.

KOVAŘÍK, Jiří. Romské děti v náhradní rodinné péči – výzkum. In: STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE. *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu* [online]. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2007, str. 21–31 [cit. 2025-11-04]. Dostupné z: https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2021/12/rom_deti_zijici_mimo_rodinu.pdf

LACKOVÁ, Elena a HÜBSCHMANNOVÁ Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 2010. ISBN 978-80-87256-08-4.

LANE, Pauline; SPENCER Siobhan a McCREADY Muzelley. *Perspectives on ageing in Gypsy families* [online]. York: Joseph Rowntree Foundation, 2012 [cit. 2025-10-09]. Dostupné z: https://www.academia.edu/96218541/Perspectives_on_ageing_in_Gypsy_families

LANG, Petr; MATOUŠEK, Roman. *Metodika pro posouzení míry a rozsahu sociálního vyloučení v území.* Praha: Agentura pro sociální začleňování, 2020.

LIÉGEOIS, Jean-Pierre. *Roma in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007. ISBN 978-92-871-6051-5.

MUTCHLER, Jan E. a SOMERVILLE Ceara R. Gender, Race, and Ethnicity and the Life Course. In: HARRINGTON MEYER, Madonna a DANIELE, Elizabeth A., eds. *Gerontology – Changes, Challenges and Solutions, Volume 1: Social and Life Course Issues*. Santa Barbara (CA): Praeger, 2016, s. 111–136. ISBN 978-1-4408-4491-1

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes.* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. ISBN 80-7067-559-4. Dostupné také z: https://ndk.cz/uuid/uuid:335df9c0-0725-11e6-b598-5ef3fc9bb22f

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0497-4. *Dostupné také z: https://ndk.cz/uuid/uuid:fe8b30d0-e95e-11e4-9ebc-005056825209*

NESVADBOVÁ, Libuše; ŠANDERA, Jiří a HABERLOVÁ, Věra. *Romská populace a zdraví – Česká republika: Národní zpráva 2009.* Madrid: Fundación Secretariado Gitano, 2009. ISBN 978-84-692-5535-3. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Sastipen.pdf

NOVAK, Mark. *Issues in Aging.* 3. vydání. New York: Routledge, 2018. ISBN 978-1-138-20392-7.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. 223 s. ISBN 80-86621-07-3.

PIERSON, John H. *Tackling Poverty and Social Exclusion: Promoting Social Justice in Social Work.* 4th ed. London: Routledge, 2024. ISBN 9781032410159.

SETTERSTEN, Richard A. Jr. How life course dynamics matter for precarity in later life. In: GRENIER, Amanda; PHILLIPSON Chris a SETTERSTEN Jr. Richard A., eds. *Precarity and ageing: Understanding insecurity and risk in later life*. Bristol: Policy Press, 2020, s. 19–40. ISBN 978-1-4473-4085-0 (váz.), 978-1-4473-4087-4 (PDF)

SETTERSTEN, Richard A. a ANGEL, Jacqueline L., eds. *Handbook of Sociology of Aging.* New York: Springer, 2012. ISBN 978-1-4419-7374-0. DOI: 10.1007/978-1-4419-7374-0.

SIROVÁTKA, Tomáš. *Exkluze Romů na trhu práce a šance na jejich inkluzi*. Sociální studia, 2003, roč. 10, s. 11–34. Brno: Fakulta sociálních studií MU. ISSN 1214-813X.

SOUKUP, Petr a RABUŠIC, Ladislav. Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd – statistické významnosti. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 2007, roč. 43, č. 2, s. 379–395. ISSN 0038-0288.

STANDING, Guy. *The Precariat: The New Dangerous Class*. Rev. ed. London: Bloomsbury Academic, 2014. 198 s. ISBN 978-1-4725-3616-7.

STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE. *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu* [online]. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2007 [cit. 2025-11-04]. Dostupné z: https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2021/12/rom_deti_zijici_mimo_rodinu.pdf

ŠIMÍKOVÁ, Ivana et al. *Zpráva o socioekonomické situaci romské populace v České republice 2023/2024*. Praha: RILSA, 2024.

ŠIMÍKOVÁ, Ivana et al. *Metodika sběru dat o socioekonomické situaci romské populace v České republice*. Praha: RILSA, 2024a.

TOPP, Christian Winther; ØSTERGAARD, Søren Dinesen; SØNDERGAARD, Susan a BECH, Per. *The WHO-5 Well-Being Index: A Systematic Review of the Literature.*

Psychotherapy and Psychosomatics, 2015, roč. 84, č. 3, s. 167–176. ISSN 0033-3190. DOI: 10.1159/000376585.

TORRES, Sandra. *Ethnicity and Old Age: Expanding Our Imagination.* Bristol: Policy Press, 2019. ISBN 978-1-4473-2812-4. DOI: 10.51952/9781447328148

TÓTH, Dalma a GODÓ, Irén. *Attitudes of Roma/Gypsy Adults Towards the Care of Their Elderly Loved Ones*. Hungarian Gerontology, 2022, roč. 14, č. 41, s. 30–45. ISSN 2062-3690. Dostupné z: https://doi.org/10.47225/mg/14/41/12755

UHL, Pavel. Právo a jeho účinky v sociálně vyloučených lokalitách s přihlédnutím k problematice diskriminace a ochrany před ní. In: HIRT, Tomáš a JAKOUBEK, Marek (eds.). *„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.

UHLOVÁ, Saša. Dopady asimilační politiky vůči Romům z období reálného socializmu jako jeden z faktorů současného vytváření enkláv sociálně vyloučených obyvatel. In: JAKOUBEK, Marek a HIRT, Tomáš. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-83-X.

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. *Strategie romské integrace do roku 2030: revidovaná verze* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 2024 [cit. 2025-11-04]. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/uvod-5779/

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za roky 2023–2024.* Praha: Úřad vlády České republiky, 2025. Dostupné z https://vlada.gov.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/aktuality/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-roky-2023-a-2024-223089/

VAŠEČKA, Imrich. Migrácia Rómov z ČR a SR – príčiny a potreba intervencií. In: SIROVÁTKA, Tomáš (ed.). *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice.* Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Georgetown, 2002. ISBN 80-210-2791-6.

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o situaci romské komunity v České republice. [tzv. Bratinkova zpráva]. Praha: Úřad vlády ČR, 2004. https://vlada.gov.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/bratinkova-zprava-5873/

Ing. Miroslava Rákoczyová, Ph.D.

(miroslava.rakoczyova@rilsa.cz) je výzkumnou pracovnicí brněnského pracoviště RILSA. Zaměřuje se na výzkum v oblasti politiky trhu práce, sociálního vyloučení a sociálního začleňování.

Výzkumný institut práce a sociálních věcí, v. v. i.
Research Institute for Labour and Social Affairs
Jeruzalémská 1283 / 9, 110 00 Praha 1
T: +420 221 015 844
W: www.rilsa.cz